

ธรรมานุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
รองเสวกตรี ขุนหัตถาพินิจ
(จ่าง คุณะจันทร์)

ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร
วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๒

ธรรมานุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
รองเสวกตรี ขุนหัตถาพินิจ
(จ่าง คุณะจันทร์)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร
วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๒

คำอุทิศ

เพื่อเป็นอนุสรณ์และธรรมบรรณการในงานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวม สุภาษิตปกิณณกะ และสวดมนต์มีคำแปล ของสำนักวัดราชาธิวาสวิหาร พร้อมทั้งพุทธปฏิภาณ ซึ่งเป็นสำนวนคำแปลของอดีต พระเดชพระคุณ พระศาสนโสภณ(ปลอด อตฺถการี) เป็นการประกาศพระปัญญาคุณความสามารถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ปรากฏแก่ท่านพุทธศาสนิกชนและเพื่อนร่วมโลกได้เห็นพระพุทธปฏิภาณไหวพริบของพระองค์ ที่ทรงสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้โดยเฉียบพลันทันที โดยทรงยกข้อเท็จจริงมาเปรียบเทียบ จนทำให้ผู้ทูลถามปัญหาสิ้นความสงสัย เกิดปัญญา พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง และยอมตนเป็นสาวกในที่สุด

ด้วยอำนาจบุญกุศลที่เกิดจากการ เผยแผ่ พระธรรมรวมทั้งบุญกิริยาอื่น ๆ ที่บรรดาลูกหลานได้ร่วมใจกันบำเพ็ญแล้ว ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็นส่วนอปจายนธรรมอุทิศกัลปนาผลแด่ผู้บังเกิดเกล้า จงสำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัยบุญ แด่ คุณพ่อ ขุนหัดถาพินิจ ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ.

ลูกทุกคน

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ที่ได้กรุณามาในงานพระราชทานเพลิงศพ และขออภัยต่อความผิดพลาดในการต้อนรับไว้โอกาสนี้ด้วย

ภรรยา - บุตรธิดา และ หลาน

[illegible]

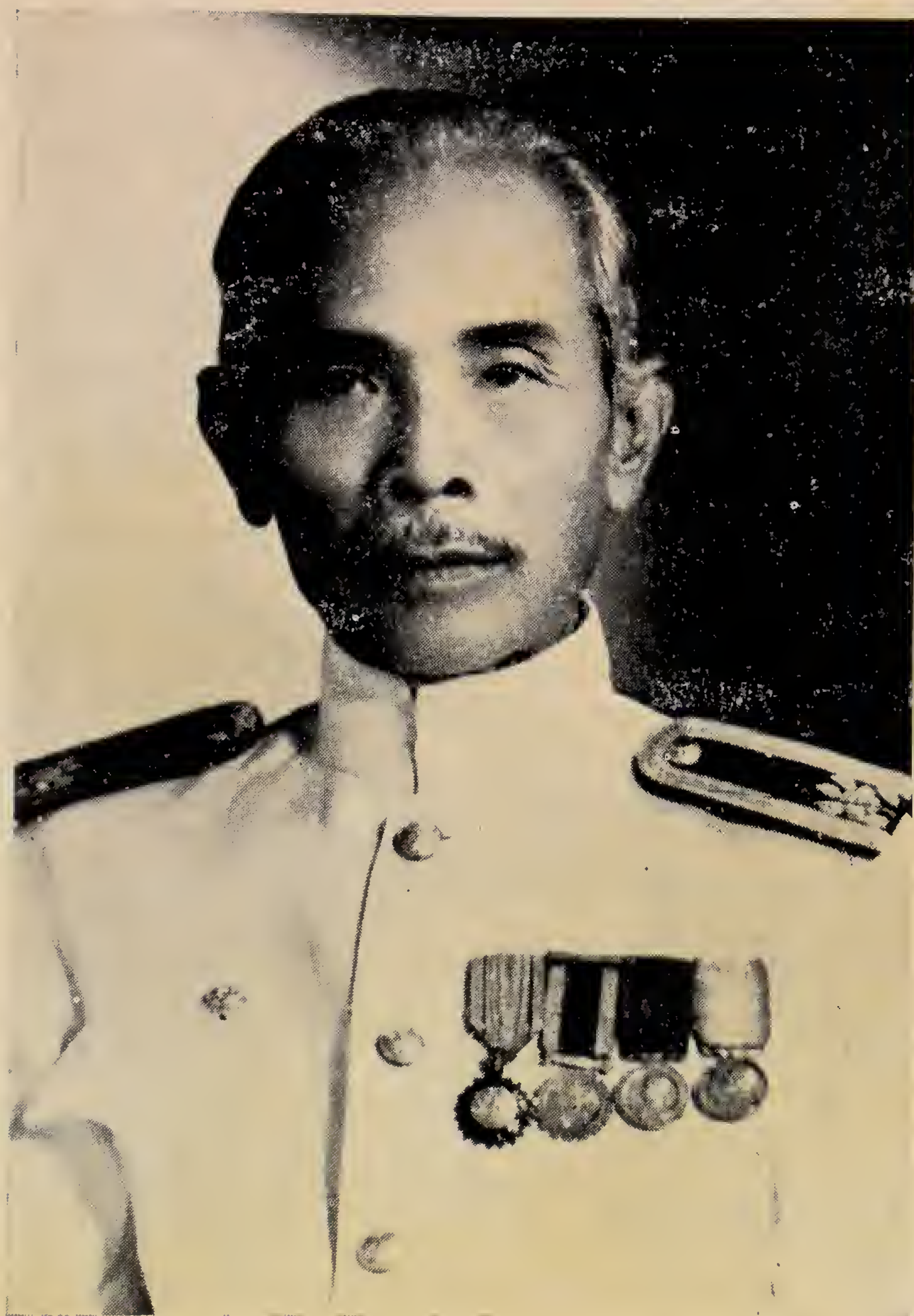
([illegible])

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ภรรยา - บุตรธิดา และ หลาน

รองเสวกตรี ขุนหัดถาพินิจ
(จ่าง คุณะจันทร์)

ชาตะ 5 มกราคม 2430

มรณะ 7 กันยายน 2512

ประวัติ

รองเสวกตรี ขุนหัดถาพินิจ (จ่าง คุณะจันทร์) เป็นบุตร นายเพิ่ม และ นางจัน เกิดเมื่อวันที่ ๕ มกราคม ๒๔๓๐ ตรงกับวัน ๒ ๒ ฯ ๒ ปีกุล รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๖ ณ บ้านสนามน้ำจืด หลังวังบูรพาภิรมย์ ตรงข้ามสถานีตำรวจจราจรในปัจจุบัน บริเวณที่เป็นอู่รถยนต์ใหญ่ขณะนี้ ซึ่งเป็นบ้านของคุณปู่ (พระอินทร์ ฯ) ท่านเป็นขุนนางฝ่ายนครบาล ได้ถือบ้านของท่านทำเป็นคุกใหญ่ไว้สำหรับขังนักโทษ โดยเอาไม้รวกทั้งลำมาขัดแตะจึงเรียกกันว่าตาราง (สมัยก่อนคุกหรือตารางของหลวงไม่มี) ใครเป็นเจ้าหน้าที่ก็จัดทำขึ้นเอง ดังนั้นบ้านของท่านก็คงจะเป็นสถานีตำรวจหรือลหุโทษในปัจจุบันนี้ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา คือ :—

๑. นางภูเบศร์บริรักษ์ (เขียว สุขสถิตย์) ถึงแก่กรรม

๒. นายเช้า คุณะจันทร์ ถึงแก่กรรม

๓. รองเสวกตรี ขุนหัดถาพินิจ (จ่าง คุณะจันทร์) ถึงแก่กรรม

๔. หมื่นประจักษ์พลขันธ์ (โชติ คุณะจันทร์) ถึงแก่กรรม

๕. ด.ช. เขียน คุณะจันทร์ สาปสูญ

การศึกษา

ได้ศึกษาวิชาเบื้องต้น ณ สำนักโรงเรียนราชบพิธและออกจากโรงเรียนเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๔๔๕

การอุปสมบท

ได้ทำการอุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ณ วัดชนะสงคราม อ. พระนคร จ. พระนคร มีพระสุเมธมุณี(ลับ) เป็นพระอุปัชฌาย์

การสมรส

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทำการสมรสกับ น.ส. ผันรัตนวราหะ มีบุตรชายด้วยกัน ๑ คน แต่ถึงแก่กรรมเมื่อยังเยาว์ และไม่มีบุตรอีก ด้วยความปรารถนาบุตรอย่างแรงกล้า และด้วยความยินยอมพร้อมใจของเอกภรรยา

พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงได้ทำการสมรสกับ น.ส. ชั้น สุดสาคร มีบุตรชายหญิงด้วยกัน คือ :—

๑. ด.ช. ไม่มีชื่อ ถึงแก่กรรม

๒. จ.ส.อ. ถาวร คุณะจันทร์

๓. นายทองคำ คุณะจันทร์

๔. ด.ช. ไม่มีชื่อ ถึงแก่กรรม

๕. นางสาวนิ่มนวล คุณะจันทร์

๖. นายเขียน คุณะจันทร์

๗. นางผ่อะผิว มะลิลา

๘. นายเจริญศักดิ์ คุณะจันทร์

๙. นางทองสุก มั่นแดง

๑๐. นางสาวศิริพร คุณะจันทร์

มี หลานชาย ๑๑ คน หลานหญิง ๙ คน

การรับราชการ

๑/๑/๒๔๔๖ เริ่มรับราชการ ตำแหน่งนักเรียนแบบอย่าง กรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการ เงินเดือน ๔ บาท

๑/๔/๒๔๔๖	เป็นนักเรียนช่างเขียน	,,	๖ บาท
๑/๗/๒๔๔๗	,,	,,	๗ บาท
๑/๑๑/๒๔๔๘	,,	,,	๙ บาท
๑/๗/๒๔๔๙	,,	,,	๑๒ บาท
๑/๑๑/๒๔๕๑	,,	,,	๑๖ บาท
๑/๗/๒๔๕๓	,,	,,	๒๐ บาท

๑/๑๑/๒๔๕๕ ,, ,, ๒๕ บาท

๑/๒/๒๔๕๗ เป็นพนักงานแบบอย่างชั้น ๓
เงินเดือน ๓๕ บาท

๑/๓/๒๔๕๘ ,, ,, ๓๘ บาท

๑/๔/๒๔๕๙ ,, ,, ๔๑ บาท

๑/๕/๒๔๖๐ ,, ,, ๔๔ บาท

๑/๖/๒๔๖๑ ,, ,, ๔๗ บาท

๑/๗/๒๔๖๒ ,, ,, ๕๐ บาท

๑/๑/๒๔๖๗ ได้รับพระราชทานยศเป็น
ว่าที่รองเสวกตรี และบันดาศักดิ์เป็น
ขุนหัตถาพินิจ ,, ๕๐ บาท

๑/๒/๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานยศเป็น
รองเสวกตรี ,, ๕๐ บาท

๑/๔/๒๔๖๘ เป็นพนักงานช่างเขียนชั้น ๓
เงินเดือน ๕๕ บาท

๑/๑/๒๔๖๙ ย้ายมารับราชการ ศิลปากรสถาน
แห่งราชบัณฑิตยสภา เป็นช่างเขียนชั้น ๒ เงินเดือน ๖๐ บาท

๑/๑/๒๔๗๐ เป็นช่างเขียนชั้น ๒ ศิลปากรสถาน
ราชบัณฑิตย์สภา ,, ๖๐ บาท

๑/๑/๒๔๗๑ ,, ,, ๖๕ บาท

๑/๔/๒๔๗๒ พนักงานเก็บแบบ แผนก
ศิลปากรสถานและราชบัณฑิตย์สภา เงินเดือน ๖๕ บาท
๑/๑/๒๔๘๐ เป็นหัวหน้าแผนกเก็บแบบ
แผนกศิลปากรสถานและราชบัณฑิตย์สภา ,, ๗๐ บาท
๑/๕/๒๔๘๓ ยอกจากราชการ ฐานรับราชการนาน รับ
พระราชทานบำเหน็จ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๒๔/๑๑/๒๔๖๘ เหรียญบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ ๗
๒๘/๑๒/๒๔๗๔ เหรียญฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี
๒๕/๒/๒๔๘๑ เหรียญจักรพรรดิมาลา
๕/๑๑/๒๔๘๒ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

ความชอบในราชการ

๒๔๕๑ ทำพลับพลาที่พระราชอุทยานสราญรมย์
ได้รับพระราชทานเหรียญเงิน
พระมหาวชิราวุธ
๒๔๕๓ ทำพระเมรุมาศรัชกาลที่ ๕
ได้รับพระราชทานนาฬิกาพก

เรือนเงิน ด้านหลังจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. ได้รับพระราชทานเหรียญเงินกาหลั่ยทอง ปีพระบรมราชสมภพ รัชกาลที่ ๖

๘/๕/๒๔๗๕ เขียนแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ได้รับพระราชทานเงินรางวัล ๒ ชั่ง

ราชการพิเศษ

เขียนแบบพระตำหนักไกลกังวล หัวหิน เขียนแบบพระราชวังพญาไท และเขียนลวดลายภายในพระที่นั่ง ตามที่ท่านเล่าให้ฟัง มีช่างเขียนอยู่ด้วยกัน ๔ คน ที่ข้าพเจ้าจำได้และรู้จักตัวคือ ลุงสุด เมื่อเขียนเสร็จ ทูลเกล้าฯ ถวายรายชื่อช่างเขียนทั้ง ๔ คน ขณะนั้นไปซ้อมรบเสือป่า คุณพ่อกำลังเชิญเครื่อง และคุณพ่อได้เป็นผู้มีโชคดี อยู่ในข่ายพระ

มหากรุณาธิคุณ ได้รับพระราชทานยศ
และบรรดาศักดิ์

คุณพ่อท่านได้อุบัติมาในตระกูลคหบดี ผู้มีสัมมาทิฏฐิหนักแน่นในพระรัตนไตร เท่าที่ทราบและทันเห็นพื้นอัธยาศัยของท่านเป็นผู้ไม่ทำบาป แม้กระทั่งการต่อยไข่เป็ดไข่ไก่ ถ้าไม่บุบหรือเป็นไข่ลมท่านจะไม่ทำลายเป็นอันขาด ๔๗ ปีที่คุณแม่ใหญ่อยู่กับคุณพ่อ ท่านรับรองว่าคุณพ่อไม่เคยฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนเลย เวลาค่ำท่านจะสวดมนต์ ข้าพเจ้ายังเล็กอยู่ได้ตามไปนั่งอยู่ใกล้ ๆ ท่าน ท่านใช้ให้ปักธูป ข้าพเจ้าปักเอนตามประสาเด็ก ท่านพูดว่า ลูกคนนี้ใจไม่ตรง เช้าขึ้นท่านจะถวายข้าวพระพุทธเป็นประจำมิได้ขาด ตราบจนกระทั่งท่านป่วยลุกไม่ขึ้น ลูก ๆ จึงรับหน้าที่นี้แทนสืบไป

ในชีวิตปฐมวัยของท่าน ท่านได้พบได้เห็นความวิบัติอย่างใหญ่หลวงในตระกูลของท่าน คราวเกิดอัคคีภัยครั้งยิ่งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีเสียงโจทก์ขานร่ำลือว่า เจ้าแม่

พระเพลิงนุ่งแดงห่มแดงวิ่งไปตามกำแพงเมือง วิ่งไปตรงไหนไฟก็ลุกตรงนั้น ร้อนถึงพระพุทธเจ้าหลวงต้องเสด็จออกบัญชาการดับไฟ ทรงชี้พระแสงอาญาสิทธิ์ไปตรงไหนไฟที่กำลังลุกไหม้ก็พลันดับทันที ผู้ใหญ่เล่าสืบต่อๆ กันมาอย่างนั้น เป็นอันว่าบ้านเรือนทรัพย์สมบัติของท่านก็พลอยพินาศไปด้วยกันในกองเพลิงครั้งนั้น เมื่อเรื่องไฟสงบ เรื่องการแย่งสมบัติก็ตามมา มีเรื่องฟ้องร้องกันยังโรงศาลระหว่างพระยาพหลฯ (บิดาของ พลเอก พระยาพหลฯ พจน์พหลโยธิน) กับบรรพบุรุษของท่าน ด้วยเหตุที่บ้านมีอาณาเขตใกล้กันโดยมีบ่อน้ำใหญ่กั้นกลาง ถึงคราวไฟหม้ต่างก็โยนสิ่งของลงในบ่อนั้น ภายหลังความชนะได้ของคืนแต่ที่ดินถูกหลวงเวรคืน ได้เงินชดใช้เพียง ๘๐ ชั่ง ทำให้เกิดความกลัวที่จะถูกเวรคืนหรือโดนตัดถนน จึงเลยไม่มีพสุธาจะอาศัยตั้งแต่บัดนั้นมา จับอะไรก็ไม่เป็นเงินไม่เป็นทอง ค้าซุง ซุงก็แตก เข้าหุ้นแชร์รถเจ๊ก แชร์ก็ล้ม ข้าวของเงินทองถูกหลอกถูกโกง ทั้งคนอื่นและลูกหลาน เป็น

อันว่าความรุ่งเรืองของสกุลแต่เก่าก่อน ต้องคับวูบเข้าหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีเจริญ มีเสื่อมดังนั้นจิตใจของท่านจึงไม่หวั่นไหวต่ออามิสหรือ ความได้ลาภ–เสื่อมลาภ, ได้ยศ–เสื่อมยศ. นินทา–สรรเสริญ, สุข–ทุกข์. เมื่อทางราชการให้ออกฐานรับราชการนาน ท่านก็ยินดีออกแต่ทางราชการยังเห็นการทำงานดีของท่านอยู่ ก็จะบรรจุให้เป็นประเภทลูกจ้าง แต่ท่านไม่ประสงค์จะทำต่อไป จึงกลับมาใช้ชีวิตเงียบ ๆ อยู่กับบ้าน

มาในระยะหลังเกิดคดีเพชรที่พระนลาฏของหลวงพ่อแก้วหาย คนงานในวัดถูกสอบสวนและถูกไล่ออก ตำแหน่งจึงว่าง คุณพ่อจึงได้สมัครเข้าทำงานเป็นพนักงานทำความสะอาดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่ ๑๕/๒/๒๔๙๑ เป็นต้นมา จนกระทั่งท่านต้องเข้าโรงพยาบาลทำการผ่าตัดไส้เลื่อน เมื่อ ๑๘ มิ.ย. ๑๐ ต่อจากนั้นเป็นต้นมาร่างกายก็เริ่มอ่อนแอลงเป็นลำดับ ๆ แต่ท่านก็ยังคงไปทำงานตามปกติ ถึงคราวไปไหวท่านก็ไป ไปไม่ไหว ท่านก็ลาเมื่อ

โรคภัยเบียดเบียนมากเข้า ไม่สามารถจะทำงานต่อไปได้ จึงลาออกเมื่อ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๑ ขณะล้มป่วยบางครั้งท่านก็เพ้อว่าวันนี้เข้าเวรหรือเปล่า? วันนี้ไม่สบายเห็นจะไปไม่ไหว! ถึงคราวทุกข์เวทนากล้า ท่านก็ร้องเรียกให้หลวงพ่อแก้วช่วย รู้สึกว่าจิตใจของท่านจดจ่ออยู่กับการงาน และองค์หลวงพ่อมาก จึงทำให้เกิดจิตได้สำนึก ก่อนวันถึงแก่กรรมท่านไม่ยอมรับประทานอาหารทุกชนิดถึง ๒ วัน ร่างกายจึงร่วงโรยไม่สามารถต้านทานโรคภัยไข้เจ็บได้ เหมือนดวงประทีปสิ้นน้ำมัน จึงถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๑๒ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๔๐ นาที สิริอายุได้ ๘๒ ปี ๘ เดือน

แด่คุณพ่อ

เมื่อ ๑๖ มิ.ย. ๑๐ แม่ได้จากข้าพเจ้าไปโดยกระทันหัน อย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัวมาก่อน ยังความโศกเศร้า ระทมใจ แก่ข้าพเจ้าสุดที่จะพรรณา และความโศกเศร้านี้ยังมิทันจะจางหายไปจากความทรงจำ ก็กลับมาซ้ำเติมอีกเป็นละลอกที่สอง นับว่าเป็นคราวเคราะห์ร้ายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในรอบ ๒ ปีกว่าที่ผ่านไปนี้ อันที่จริง คุณพ่อท่านได้ป่วยกระเสาะกระแสะมาช้านานแล้ว ด้วยความชราและมีโรคภัยเบียดเบียฬ มาภายหลังเมื่อทราบสมุห์ฐานของโรคแน่ชัดจึงแน่ใจว่าท่านจะต้องตายแน่จะเร็วหรือช้าเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงได้กระทำในใจเสมอมาทุกลมหายใจเข้าออกว่า ท่านจักต้องตาย ท่านจะต้องพลัดพรากจากเราไป ฉะนั้นเมื่อความจริงนั้นปรากฏขึ้น ความโศกเศร้าจึงมีเพียงบางเบา เพราะได้มีการเตรียมตัวเตรียมใจไว้ล่วงหน้าแล้ว ซึ่งผิดกับคราวเมื่อเสียแม่ไปอย่างไม่ทราบข่าวการเจ็บไข้ได้ป่วยมาก่อน จู่ๆก็ได้รับข่าวทางสายว่าแม่เสีย จึงมีความโศกเศร้ามากเป็นธรรมดาสำหรับคนที่ไม่ได้มีการเตรียมตัวเตรียมใจ มิใช่ว่าข้าพเจ้าจะรักแม่มากกว่ารักคุณพ่อ ข้าพเจ้ารักท่านเท่า ๆ

กัน แต่รักคนละแบบอย่าง ข้าพเจ้ารักแม่แบบสงสาร เพราะท่านต้องตรากตรำทำงานค้าขาย อาบเหงื่อต่างน้ำ หาเงินมาเลี้ยงลูกด้วยความเหน็ดเหนื่อย ท่านพูดอยู่เสมอ ๆ ว่า แม่ไม่มีเงิน แม่มีแต่แรง ส่วนคุณพ่อ ข้าพเจ้ารักท่านแบบเทอดทูน, บูชาในความดีและความเสียสละของท่าน

อันความดีและความเสียสละของคุณพ่อที่มีต่อลูกนั้น เป็นสิ่งธรรมดาและเป็นหน้าที่โดยตรงตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ความดีและความเสียสละที่ท่านมีต่อผู้อื่นนี่สิ! สมควรจะได้นำมากล่าวสรรเสริญให้เป็นเกียรติแก่ท่าน ผู้ซึ่งได้ละโลกนี้ไปแล้ว คงเหลือแต่คุณงามความดีที่ข้าพเจ้าจะบันทึกไว้ให้ปรากฏเป็นตราอยู่คู่บรรณพิภพนี้

ตามปกติวิสัย ท่านเป็นคุณสุขุมเยือกเย็น มีเมตตากรุณา มีความขยันหมั่นเพียรละเอียดถี่ถ้วน และเป็นคนมัธยัสถ์รู้จักจับจ่ายใช้สอยไม่ฟุ่มเฟือย ถึงแม้ว่าทรัพย์นั้นจะไม่ใช่ของท่านเอง ท่านก็ใช้ทรัพย์นั้นด้วยความพอดี ดังเมื่อคราวที่พระยาอาทร ฯ ใช้ให้คุณพ่อไปเขียนแบบพระตำหนักของกรมพระนเรศวรฤทธิ์ ท่านต้องนั่งรถรางจากตลาดน้อยไปสี่พระยาในเวลาเที่ยงทุกวัน

เสด็จในกรม รับสั่งว่า– นายจ่าง ฉันให้ค่ารถเดือนละ ๖๐.– บาท ให้ไปเบิกได้ที่เจ้าคุณพิพิธ

คุณพ่อ – เดือนละ ๓๐.– บาทก็พอ พะย่ะค่ะ.

เสด็จในกรม – ฉันให้นั่งรถชั้น ๑ ไงล่ะ

คุณพ่อ – เป็นพระกรุณา ชั้น ๒ ก็ได้ พะย่ะค่ะ.

เป็นอันว่าคุณพ่อเบิกมาเพียง ๓๐.– บาท ต่อเดือน ภายหลังท่านได้รวบรวมเงินซื้อจักรยานขี่ ไปทำงานที่บ้านฝรั่งทุกเที่ยงวันจนงานสำเร็จ โดยไม่ต้องไปขอเบิกค่ารถอีก ได้รับคำชมเชยจากฝรั่ง ว่าท่านเป็นคนที่ปฏิบัติงานตรงต่อเวลา (แต่เดิมกรมศิลปากรอยู่ที่ตลาดน้อย)

จนกระทั่งต่อมา คุณพ่อได้ไปร่วมซ้อมรบเสือป่าที่สนามจันทร์เป็นเวลา ๔๕ วัน เมื่อกลับมาแล้วได้ป่วยเป็นไข้ป่าอาการหนัก ป่วยอยู่ถึง ๔ เดือนกว่า คุณแม่ใหญ่ต้องไปทูลเสด็จในกรมให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ท่านก็ได้ทรงช่วยเหลือไม่ให้กระทบกระเทือนต่อทางราชการ และได้ประทานเงิน ๕ ชั่งให้รักษาตัว

คุณพ่อเป็นคนสันโดษมักน้อย พอใจในสิ่งที่มีอยู่ ไม่ยินดีอยากได้ของ ๆ ใครของ ๆ ท่านท่านก็ไม่อยากให้ใคร ก็ไม่พูดจากับใคร ซึ่ง ม.จ. อนุชาติ ศุขสวัสดิ์ ทรงรับรองวันหนึ่ง ๆ กับ ม.จ. หญิง รัตจันทร์ ศุขสวัสดิ์ ว่า "คนอย่างนายจ่างวันหนึ่ง ๆ ไม่เคยเห็นพูดกับใคร ไม่ต้องกลัวว่าจะเป็นคนปากโป้ง"

ครั้งหนึ่งในงานออกร้านที่สวนดุสิต ม.จ. อนุชาติ ศุขสวัสดิ์ เสด็จไปควบคุมงานก่อสร้าง ได้ถอดพระธำมรงค์ลืมไว้ในห้องน้ำ บังเอิญคุณพ่อเป็นคนแรกที่เห็นและจำได้ว่าเป็นของ ๆ ท่าน จึงเก็บมาถวาย ทรงอุทานว่า "ตายจริง แหวนของเมีย ยืมเขามาใช้"

คุณพ่อมีความรักใคร่และคุ้นเคยอยู่กับคุณพระโสภณ-อักษรกิจ (เล็ก สมิตตะสิริ) ด้วยเหตุที่นำบุตรชายของท่านมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม จึงมีความสนิทสนมเป็นพิเศษ วันหนึ่งท่านได้ชวนคุณพ่อไปเที่ยวที่ร้านโบราณภัณฑ์ ซึ่งท่านเป็นเจ้าของ อยู่ในเวิ้งนาครเขษม และออกปากว่า "ท่านขุนอยากได้อะไร หยิบเอาไปเลย ไม่ต้องเกรงใจ" แต่ของทั้งหมดที่มีอยู่ในร้าน คุณพ่อมองเห็นเป็นสิ่งไร้ค่า

ไม่มีประโยชน์สำหรับท่าน หรือต้องตาติดใจสักสิ่งเดียว เป็นอันว่าท่านกลับมาบ้านมือเปล่า เบาสบาย

ที่น่าชื่นชมอีกเรื่องหนึ่งก็คราวที่ฝรั่งชาติอิตาลี ชื่อ กาเรกตี้ เป็นช่างเขียนทำงานอยู่กับท่าน ได้ลืมเงินจำนวนถึง ๓๐,๐๐๐.– บาท ใส่ซองเก็บไว้ในลิ้นชักโต๊ะทำงาน คุณพ่อเปิดโต๊ะเจอเข้า จึงดันเข้าไปเก็บเสียสุดลิ้นชักแล้วเอากระดาษอื่นทับไว้ เมื่อฝรั่งนึกได้กลับมาเอาเงิน เงินก็ยังอยู่ครบถ้วน ไม่หายไปไหน คุณพ่อบอกว่าฝรั่งเขาขอบใจใหญ่ ตบไหล่คุณพ่อเจ็บไปหลายวัน เมื่อหมดสัญญาจ้างเขาลากลับไปเมืองนอก เขาได้มอบชุดเครื่องเขียนไว้เป็นที่ระลึก ๑ ชุด ซึ่งคุณพ่อยังเก็บไว้จนบัดนี้

อีกเรื่องหนึ่งข้าพเจ้ากลืมชื่อท่านไปเสียแล้ว ท่านเป็นคุณหลวง อยู่บ้านใกล้กัน มีความรักใคร่พอใจในอัธยาศัยคุณพ่อมากถึงกับออกปากยกที่ดินให้แปลงหนึ่ง ซึ่งอยู่ในซอยวัดชนะสงคราม อ. พระนคร จ. พระนคร แต่ให้คุณพ่อไปขึ้นหน้าโฉนดและเสียค่าธรรมเนียมเอาเอง (ในสมัยก่อนที่ดินยังไม่มีหน้าโฉนดให้ผู้ครอบครอง) คุณพ่อก็ไม่สนใจใยดี เออ ๆ คะ ๆ ไปตามเรื่องของท่าน จนบัดนี้ก็ไม่ทราบว่าที่ดินตรงนั้นเป็นของใครไปแล้ว

ตามที่ได้บันทึกคำบอกเล่าของท่านไว้ในที่นี้ ก็โดยเห็นว่าเป็นของเก่า ไม่กินก็เน่า ไม่เล่าก็ลืม และอีกประการหนึ่งประสงค์จะให้ปรากฏเป็นข้อยืนยัน และขัดแย้งกับบุคคลบางคนที่มักจะพูดว่า "ไม่มีโอกาส" แต่ท่านผู้อ่านที่เคารพครับ! คุณพ่อของกระผมเป็นบุคคลประเภทใด? "มีโอกาส" หรือ "ไม่มีโอกาส" ในการที่จะ "อม" "กิน" หรือ "เบี้ยว" อย่างคนในสมัยนี้นิยมพูดกัน

ทุกครั้งที่ท่านเล่าถึงความหลัง สังเกตเห็นขนท่านลุกเกรียว คงจะเป็นด้วยความปีติ ก็อาจเป็นได้ เพราะดูจากอากัปกริยาท่าทางคำพูด ดูท่านยิ้มย่องผ่องใส มีความสุขใจอย่างน่าประหลาด ข้าพเจ้ายังจดจำท่าทางและถ้อยคำของท่านได้จนบัดนี้ สมแล้วกับคำที่พระท่านสอนไว้ว่า "ตนเองติเตียนตนเองก็ไม่ได้ ผู้รู้ก็ติเตียนไม่ได้"

ลูกทุกคนควรจะได้มีความภูมิใจที่ได้ถือกำเนิดเป็นตัวตน จาก เลือด เนื้อ หนัง เอ็น กระดูก อันบริสุทธิ์จากคุณพ่อที่แบ่งให้เรามาเป็นธาตุดิน ๑๐ ส่วน ของแม่เป็นธาตุน้ำอีก ๒๒ ส่วน ประกอบกันเข้าเป็นอาการครบ ๓๒ ประการ จงช่วยกันรักษาความดีนี้ไว้ในสายเลือด อย่าเอาความชั่วของเรามาทำลายเกียรติของท่านเป็นอันขาด

พุทธพรชัย

พุทธศาสน์เลิศดี ล้วนมีที่ตน ผู้เกิดทุกคน มีขันธ์ครบครัน จึงควรศึกษา ค้นหาทั่วขันธ์ มีอยู่ด้วยกัน เป็นธรรมสัจจริง ให้รู้ความสัจ เห็นชัดเนืองนิตย์ มีอยู่ที่จิตต์ ความสัจเข้าสิง รู้จริงรู้ตัด รู้ชัดความจริง เป็นความรู้ยิ่ง ไม่ต้องเกิดตาย

ไม่เที่ยงปรวนแปร ทุกข์แท้เหลือทน ไม่ใช่ตัวตน ที่ขันธ์ทั้งหลาย ไม่รู้ไตรลักษณ์ ทุกข์หนักไม่วาย ไม่เที่ยงไม่หาย ตัวจริงเสื่อมสูญ จิตต์รู้ลักษณ์ไตร ทุกข์ขัยปรากฏ ไม่เที่ยงหายหมด ตัวจริงจำรูญ จึงรู้พ้นขันธ์ ทุกข์สรรพ์เสื่อมสูญ สุขสันติ์เกื้อกูล ไม่ตายทั่วกัน

ตัดไตรวัฏขาด ไม่อาจเวียนวน เกิดตายทุกหน สิ้นสุดสูญพันธุ์ รู้ทันรู้ดับ ไม่รับสมกัน อารมณ์ปวงสรรพ์ แยกขาดจากใจ รู้ตัดอารมณ์ ที่ปมตัณหา ผู้คอยนำพา หายหมดสิ้นไป ขออำนาจจิตต์ เรืองฤทธิ์ปลอดภัย สิ้นกรรมทุกข์ขัย สัมฤทธิ์พุทธพร

พุทธานุภาพดับทุกข์ เกษมสุขเข้าครองสนองผล
เป็นยอดทรัพย์สรรพมงคล จงดลสุขกมลเบิกบาน

ธรรมานุภาพดับภัย ภายในโปร่งใจเกษมสานต์
เป็นสรรพมงคลพลญาณ จงดลสุขสานต์เปรมปรีดิ์

สังฆานุภาพดับโรค ใจหายเจ็บโศกโชคดี
เป็นสรรพมงคลพลศรี จงดลสุขสวัสดีนิรันดร์

อ.ก.

วัดราชาธิวาสวิหาร

ยาอายุวัฒน

ชาวบอสตันเฒ่าตะกอ แห่ง ส.ป. อเมริกา

ผู้มีอายุอย่างน้อย　　เพิ่งครบร้อยปีพอดี
อย่างมากมีอายุ　　ลุร้อยสี่ปีหนอ
รวมเฒ่าตะกอสิบนาย　　บรรยายแก่หนังสือข่าว
กล่าวอายุยืนว่าไม่ยาก　　หากประพฤติวัตรได้
ครบสิบข้อบอกไว้　　อยู่ได้ร้อยฉนำ ยิ่งนา

๑ ใจสบาย

ใจผาสุขช่วยให้　　สบายกาย
กายเจ็บแต่ใจสบาย　　ช่วยได้
ใจซุดฉุดกายสลาย　　รับโรค เร็วแล
กายซุดใจซุดให้　　เร่งรู้ระวังมรณ์

๒ ทำงานมาก ๆ

สังวรหน้าที่ไว้　　จงดี
งานมากชีวิตินทรีย์　　มากได้
ออมแรงอ่อนแรงมี　　แต่หมด แรงลง
แรงเกิดเพราะแรงใช้　　เสพได้นิทราดี

๓ อย่าเดือดร้อนรำคาญ

อย่ามีแต่เดือดร้อน รำคาญ
จิตต์จักได้ชื่นบาน อยู่ได้
แกงหกวิดคืนจาน ข้าวอีก ได้ฤๅ ?
ดีเดือดเลือดเผาไหม้ เร่งให้ตายเยาว์

๔ กินข้าวบ้าน

หนวดเต่าเขากระต่ายตั้ง โต๊ะอร่อย จริงแล
รสมากหลากเลี้ยงบ่อย บ่มไข้
ข้าวบ้านรสน้อยหน่อย อร่อยมาก เหมือนกัน
มีแต่คุณโทษไร้ สุขได้สม่ำเสมอ

๕ เป็นคนเลี้ยงง่าย

บำเรอตนแต่น้อย ควรนัก
กินง่ายหลับง่ายจัก ง่ายเลี้ยง
ติดชินหมดสิ้นสัก แต่ส่วน สะดวกดาย
อยู่ที่ไหนนั้นเพี้ยง อยู่บ้านบานใจ

๖ ออกแรงมาก (เอ็กเซอรฺไซสฺ)

เอ็กเซอรฺไซสฺไป่ทิ้งเพื่อ สุขภาพ บำเพ็ญ
เว้นแต่งานเหงื่ออาบ มากแล้ว
อาศัยกิฬาทราบ เชิงเล่น สนุกแล
สนุกเหนื่อยมิให้แคล้ว คลาศทิ้งเอ็กเซอรฺไซสฺ

๗ ใจเย็น

สำรวมใจไป่เร่าร้อน เกินจำ เป็นแล
เจ๊กตื่นไฟให้สำ- เหนียกรู้
ผ่าว ๆ เปล่าประโยชน์ทำ โทษร่าง กายพอ
กิจยิ่งยากยิ่งกู้ เก่งด้วยใจเย็น

๘ ยังสนุกในชีวิต

ยังเห็นสนุกด้วย ความเป็น อยู่นอ
ไม่เบื่อโลกไม่เห็น 'แก่แล้ว'
งานและเล่นบำเพ็ญ เป็นนิตย์
หนุ่มแก่แท้ไม่แคล้ว คลาศม้วยด้วยกัน

๙ มัธยัสธ์ในสิ่งทั้งปวง

สรรพสิ่งส้องเสพย์ให้ เพียงพอ ดีเทอญ
จ่ายมากทรัพย์ร่อยหรอ ค่นแค้น
กินมากธาตุก็ บ่ ปกติ
กามมากเร่งชราแม้น โรคเร้าเมามรณ์

๑๐ นอนคืนละมาก ๆ

นอนหัวค่ำตื่นเช้า เอาภาร
ในธุระการงาน มากได้
นอนมากซ่อมประสาน กายสึก หรอแล
งานกับนอนแบ่งไว้ ชอบใช้วันคืน

อวสาน

อายุยืนได้ด้วยวัตร ปฏิบัติ สิบเทอญ
ตนเพื่อตนบำบัด พยาธิไว้
เตือนญาติมิตรถนัด ทะนุครอบ–ครัวเทอญ
เผื่อจะพากันได้ ร่วมร้อยเลยฉนำ

ครูเทพ

นานาภาษิต

คำนึงถึงสังขาร

อนาถโอ้สังขารเอ๋ย มินานเลยก็แหลกราญ
เสื่อมสิ้นบ่แก่นสาร สลายลับประลายลง
มีเกิดก็เจ็บแก่ และตายแน่มิมั่นคง
ยับยุ่ยเป็นผุยผง พินาศแท้พิสัยธรรม
แลร่างอันใดเล่า ก็เราเขาอะไรขำ
หนีโง่อย่าหลงคล่ำ พิเคราะห์ค้นจะคลายเขลา
ตัวเรานะเปล่ามา ละโลกลาก็ตัวเรา
สิ่งใดจะได้เอา ไปติดตาม ณ ยามจน
เห็นมีแต่ดีชั่ว จะติดตัวประจำตน
เหตุดีก็ดีผล ผิว่าชั่วก็มัวหมอง
ในโลกประหลาดหลาย อย่าเมินหมายนะควรมอง
รักตัวก็ต้องตรอง สติตั้งดำรงตาม
รู้เนื้อจึงเห็นแน่ ต้องเรียนแก้สละกาม
กอบโง่ก็หลงงาม ยังติดแง่เพราะงมงาย

ของดีไม่มีมาก แต่ก็ยากจะขวนขวาย
ถือตนยังไม่ตาย จะอวดตัวก็ตามที
รู้เจ็บไม่รู้จำ เผ้าก่อกรรมสิมากมี
รู้ดีไม่ทำดี จะเดือดกาลอาดูรใด
นามรูปและเบ็ญจขันธ์ ก็แปรผันทุกวันไป
เห็นกันไม่ทันไร สิแหลกลับทะลายลง
อินทร์พรหมฤายมยักษ์ กษัตริย์ศักดิ์สุริยวงศ์
แช่มชื่นมิยืนยง จะอยู่ได้สักผู้เดียว
หญิงชายทั้งหลายหนา อย่าโรยราจงแลเหลียว
เหมือนกันทั้งนั้นเทียว ณ เล่ห์นี้คะนึงเทอญ

รักดีหนีชั่ว

รักดีจงหนีชั่ว อย่าปล่อยตัวจนเกินไป
รักมิตรถนอมใจ อย่าได้มีราคีเคือง
รักชื่อต้องไว้ชื่อ อย่าปล่อยชื่อชั่วทั่วเมือง
รักของกลัวหมดเปลือง อย่าทิ้งไว้ใกล้ตาคน
รักสัตย์สงวนสัตย์ อย่าปล่อยสัตย์จากกมล
รักตัวกลัวยากจน อย่าริตนเป็นนักเลง

รักกันต้องเชื่อกัน	อย่าดึงดันรู้จักเกรง
รักสนุกควรร้องเพลง	อย่าร้องไห้เห็นไม่ดี
รักล้อไม่ควรโกรธ	อย่าถือโทษในวาที
รักหยอกถูกหยิกตี	อย่าบ่นเจ็บผูกใจจำ
รักอยู่ในบ้านท่าน	อย่าละงานอุตส่าห์ทำ
รักคำระวังคำ	อย่าพูดมากจะพาหมอง
รักพูดพูดพอควร	อย่าลามลวนจงตริตรอง
รักเงินเสียดายทอง	อย่าสุร่ายจ่ายทรัพย์สิน
รักญาติสกุลวงศ์	อย่าทำองค์เป็นมลทิน
รักชาติและแดนดิน	อย่าฝืนบทข้อกฎหมาย
รักบุญจงหลีกบาป	อย่าหยามหยาบรักษากาย
รักสุขหวังสบาย	อย่าลืมสร้างกุศลทาน
รักท้าวท่านใช้สอย	อย่าท้อถอยต่อการงาน
รักเรียนวิชาการ	อย่าเกียจคร้านการศึกษา
เสร็จสิ้นในสุนทร	อุทาหรณ์ที่กล่าวมา
เห็นจริงจังดังวาจา	อุตส่าห์จำไว้ใส่ใจเอย

อย่า

อย่าทำใจง่าย อย่าหมายเกินการ
อย่าหาญเกินแรง อย่าแข่งเกินฤทธิ์
อย่าคิดเทียมเจ้า อย่าเฝ้ากวนกัน
อย่าหันทางผิด อย่าคิดทางบาป
อย่าหยาบทางงาน อย่าคร้านทางกิจ
อย่าคิดทางเกียจ อย่าเบียดเบียพกัน
อย่าขันอวดรู้ อย่าสู้คนบ้า
อย่าว่าคนเมา อย่าเอาของสงฆ์
อย่าหลงคนคด อย่าปดคนรัก
อย่าซักคนเซ่อ อย่าเห่ออวดหาญ
อย่ารานคนชอบ อย่าตอบคำผิด
อย่าคิดอาฆาต อย่าอาจอวดรู้
อย่สู้คนพาล อย่ารานเพื่อนรัก
อย่าชักข่าวนอก อย่าบอกข่าวใน
อย่าไขความลับ อย่านับถือผี
อย่ามีความโกรธ อย่าโทษคนเขลา
อย่าเมาสุรา อย่าหาเหตุผิด

อย่าคิดทรยศ
อย่าเข้าทางพาล
อย่าเสียดส่อเรื่อง
อย่าถอนคำสั่ง
อย่าว่าพระสงฆ์
อย่าหาญสู้เสือ
อย่าลุอำนาจ
อย่าดีคนเดียว
อย่าฝืนคำปราชญ์
อย่าชนเลยเพื่อน
อย่าชักหลงทาง
อย่าวุ่นการบาป
อย่าคิดแต่ได้
อย่าเล่าความเท็จ
อย่าหลู่อาจารย์
อย่ากินก่อนพระ
อย่าเรียนการพะนัน
อย่าคิดทางชั่ว

อย่าคดต่อเจ้า
อย่าวานคนเกียจ
อย่าเคืองคำสอน
อย่าหวังล่วงหน้า
อย่าหลงสังขาร
อย่าเชื่อคนยุ
อย่าขาดสามัคคี
อย่าเที่ยวกลางคืน
อย่าฉลาดเลยคน
อย่าเชือนหลงรัก
อย่าห่างการบุญ
อย่าหยาบการกิจ
อย่าใส่ความเขา
อย่าเข็ดขามครู
อย่าผลาญทรัพย์สิน
อย่าละความเพียร
อย่าดันทางผิด
อย่ามัวทางเล่น

อย่าเห็นแก่คน อย่ารนหาเรื่อง
อย่าเคืองคำเล่า อย่าเมาในยศ
อย่าปดผู้ใหญ่ อย่าใช้คำหมิ่น
อย่ากินของร้อน อย่านอนขี้เซา
อย่าเย้าคนดุ อย่ายุคนบ้า
อย่าว่าคนบวช อย่าอวดสมบัติ
อย่าผัดความตาย อย่าหมายความชอบ
อย่าตอบคนพาล อย่ารานหมู่ญาติ
อย่าอาจหาญกิจ อย่าคิดขี้เกียจ
อย่าเบียดเบียฬพระ อย่าละการบุญ
อย่าหุ้นส่วนค้า อย่าหาเรื่องกัน
อย่าสรรเสกกล่าว อย่าป่าวเหตุร้าย
อย่าป้ายความผิด อย่าคิดลอบลัก
อย่ามักจิตต์ง่าย อย่าหมายล่วงหน้า
อย่าค้าทางไกล อย่าไว้ใจทาง
อย่าวางใจคน จะจนใจเอง
อย่าเมาปลื้มลืมจน อย่าเมาตนลืมตาย
อย่าเมากายลืมแก่ อย่าเมาเมียลืมแม่

เกิดเป็นชายนารีจะมีสุข อย่าซนซุกเที่ยวเตร่ระเหระหน
หมั่นเสาะหาวิทยามาใส่ตน แล้วรีบขนทรัพย์ใส่ไว้ให้พอ
การเที่ยวเตร่เร่ร่อนจรไปบ่อย ทรัพย์ระร่อยวิทย์จะเผือไม่เหลือหลอ
กายจะชั่วตัวจะเลี่ยนจนเตียนยอ ญาติแม่พ่อจะด่าว่าระยำ
เมื่ออ่อนวัยสนใจเสาะความรู้ วิชาสู้จนได้ไม่ถลำ
โตจึงค่อยหาทรัพย์จับงานทำ ให้สมตำราเก่าเล่าชี้แปลน
ตำรับเก่าเล่าชี้ดังนี้ว่า "มีวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน
จะตกถิ่นฐานใดคงไม่แคลน ถึงคับแค้นพอประทังยังไม่จน"

คนที่เกลียดชังเราเท่าผืนเสื่อ ที่รักเราน้อยเหลือเท่าผืนหนัง
สิ่งที่ทำคำที่พร้องต้องระวัง ดูหน้าหนังให้รอบจึงกอบการ

แม่เรือนเปรียบเสมือนเป็นรากแก้ว เสียรากแล้วต้นใบไม่ไพศาล
ถึงสิบรู้ก็ไม่ถึงหนึ่งชำนาญ สิบเราวานก็ไม่ถึงหนึ่งเราเอง
ถ้ากล้านักมักบิ่นสิ้นแรงฝน ถ้าอ่อนนักมักคนจะข่มเหง
กายหลักปากเป็นรั้วคนกลัวเกรง ตะเบ็งล้อมแต่หนามจะขามหรือ
เป็นทหารการขลาดและแกล้วกล้า เมื่อศึกมาจึงจะรู้ว่าสู้หนี
มิตรสหายรู้จักว่าร้ายดี เมื่อทุกข์มีมาถึงจะพึ่งยล
เมียที่รักจักรู้ว่าซื่อสัตย์ เมื่อพิบัติเสื่อมทรัพย์ถึงขัดสน
ดูโฉดเขลาชาญฉลาดชน เมื่อนิพนธ์พูดจาท่าทาง
อันมนุษย์สุดจะเชื่อมันเหลือปด พูดสบถแล้วสะบัดไม่ขัดสน
เพราะแต่คำน้ำจิตต์คิดประจญ ปากเป็นผลใจเป็นพาลเหลือมารยา
ใครหลงลิ้นกินลูกยอก็พอม้วย ต้องตายด้วยปากมนุษย์ที่มุสา

คนทุกวันมันมิซื่อถือสัจจา สู้สัตว์ป่าก็ไม่ได้ใจลำพอง

กรรมอันใดที่ตนได้ก่อสร้าง ไม่เริดร้างตามทันพลัน สนอง

มิเร็วช้าคงจะมาอย่าหมายป่อง จะหลีกคลองกรรมได้นั้นไม่ มี

ดุจเงาตามตนทุกคนผู้ จำต้องสู้ทนไปในวิถี

ทำกรรมชอบจะได้ตอบผลดี แม้กรรมชั่วร้ายจะมีผลชั่วเอย

ความอวดหยิ่งเป็นของคนพาล ความเกะกะระราน เป็นของคนจองหอง

ความคะนองเป็นของคนสาวหนุ่ม ความกลุ้มใจไม่เข้าเรื่อง เป็นของผู้หญิง

ความสงบนิ่งเป็นของคนบัณฑิต ความรู้จักคิดผ่อนผันเป็น ของคนผู้ใหญ่

ความร้องไห้เป็นของเด็กทารก ความมุ่นหมกอยากได้เป็น ของคนโลภ

ไม่ถูกถามอย่าตะกรามตะกละกล่าว ไก่สามหาวมิใช่ ยามตะกรามขัน

กลัวไว้หน้าไว้หลังระวังกัน คนทุกวันแปดเหลี่ยมและแปดคม
คนหน้าเนื้อใจเสือก็เหลือคบ ข้างนอกกลบหวานไว้ข้างในขม
มะนาวเกลี้ยงก็ไม่ล้นถึงคนกลม มันโสมมเหลี่ยมลบตลบตะแลง

รักกันนั้นยากนัก กว่าจะรักจักกลมเกลียว
ชังกันนั้นบัดเดี๋ยว ก็บำราศขาดไมตรี
ชอบรักผลักชังไฉน ควรผูกไว้อย่าให้มี
ปรวนแปรนั้นแหละดี หมายพึ่งกันวันหน้าเทอญ

หัวใจต่าง ๆ

หัวใจพระพุทธคุณ - อะ. สํ. วิช. สุ. โล. ปุ. สะ. พุ. ภะ.

หัวใจพระไตรรัตน์ - อิ. สฺวา. สุ.

หัวใจอริยสัจจ์ – ทุ. สะ. นิ. มะ.

หัวใจพระไตรปิฎก

พระวินัย – อา. ป. มะ. จุ. ปะ.

พระสูตร – ที. มะ. สัง. อัง. ขุ.

พระอภิธรรม – สัง. วิ. ธา. ปุ. กะ ยะ. ปะ.

หัวใจพรหมวิหาร – เม. กะ. มุ. อุ.

หัวใจไตรสรณาคม – พุ. ธะ. สัง. มิ.

หัวใจพระสิวลี – นะ. ชา. ลี. ติ.

ลักษณะองค์ของศีล

ปาณาติบาตมีองค์ ๕ คือ

๑. ปาโณ สัตว์มีชีวิต
๒. ปาณสัญญิตา ตนรู้อยู่ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. วธกจิตตํ จิตคิดจะฆ่า
๔. อุปักกโม ทำความเพียรที่จะฆ่า
๕. เตนมรณํ สัตว์ตายด้วยความเพียร

อทินนาทานมีองค์ ๕ คือ

๑. ปรปริคคหิตํ ของอันเจ้าของเขาหวงแหน
๒. ปรปริคคหิสัญญิตา ตนรู้อยู่ว่าของอันเจ้าของหวงแหน
๓. เถยยจิตตํ จิตคิดจะลัก
๔. อุปักกโม ทำความเพียรที่จะลัก
๕. เตนหรณํ ได้ของนั้นมาด้วยความเพียร

กาเมสุมิจฉาจารมีองค์ ๓ คือ

๑. ติณณํมัคคานํ อัญญาตรตา วัตถุอันตนประพฤติล่วงในมัคทั้ง ๓ มัคใดมัคหนึ่ง

๒. ตัส์มึเสนวจิต์ตํ จิตคิดจะเสพในมัคทั้ง ๓ นั้น

๓. มัคเคนมัค์คปฏิปั์ต์ติ เมื่อเสพทำมัคใดมัคหนึ่ง ให้ถึงกันในที่ชุ่ม ประมาณเท่าเมล็ดงา

มุสาวาทมีองค์ ๓ คือ

๑. วิสํวาทนจิต์ตํ จิตคิดจะพูดให้ผิด

๒. ตัช์โชวายาโม เพียรกล่าวปดของตนไป

๓. ปรัส์สตทัต์ถวิชานนํ ข้อความที่ตนพูดนั้นคนอื่นรู้เข้าใจ

สุรามีองค์ ๔ คือ

๑. มัช์ชภาโว ความเป็นน้ำเมามีสุราเป็นต้น

๒. ปาตะกัมยตา จิต์ตํ จิตใคร่จะดื่มกินน้ำเมา

๓. ตัช์โชวายาโม เพียรพยายามเกิดแต่จิตนั้น

๔. ตัส์สปานํ ดื่มน้ำเมาให้ล่วงไหลลงลำคอเข้าไป

บทสวดมนต์มีคำแปล

(๑) อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์, อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา, ได้บรรลุธรรมะอันสูงสุดแล้ว, มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ, ทรงปลุกใจพระสงฆ์เป็นอันมาก, ให้เบิกบานทั่วถึงแล้ว, อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ, นี้เป็นพระรัตนตรัยดังนี้.

พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ จาติ นานา โหนฺตมฺปิ วตฺถุโต, ถึงจะต่างกันโดยเรื่องว่า, พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็จริงแล, อญฺญมญฺญาวิโยคาว เอกีภูตมฺปนตฺถโต, แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเนื้อความ, เพราะไม่พรากจากกันได้แท้, พุทฺโธ ธมฺมสฺส โพเธตา, พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ซึ่งพระธรรม, ธมฺโม สงฺเฆน ธาริโต, พระธรรมก็พระสงฆ์เป็นผู้ทรงรักษาไว้, สงฺโฆ จ สาวโก พุทฺธสฺส, พระสงฆ์ก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า, อิจฺเจกาพ-ทฺธเมวิทํ, พระรัตนตรัยเนื่องเป็นอันเดียวกันอย่างนี้แล.

(๒) นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ, ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี, พุทฺโธ เม สรณํ วรํ, พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าอันประเสริฐ, เอเตน สจฺจวชฺเชน, ด้วยการ

กล่าวความจริงนี้, โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา, ขอความสวัสดีจงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ, นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ, ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี, ธมฺโม เม สรณํ วรํ, พระธรรมเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าอันประเสริฐ, เอเตน สจฺจวชฺเชน, ด้วยการกล่าวความจริงนี้, โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา, ขอความสวัสดี จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ, นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ, ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี, สงฺโฆ เม สรณํ วรํ, พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าอันประเสริฐ, เอเตน สจฺจวชฺเชน, ด้วยการกล่าวความจริงนี้, โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา, ขอความสวัสดี จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ.

(๓) อุโภ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ยํ มจฺโจ กุรุเต อิธ, อันผู้จะต้องตาย, ทำบุญและบาปทั้งสองอย่างอย่างใดไว้ในโลกนี้, ตํ หิ ตสฺส สกํ โหติ, บุญและบาปนั้น, คงเป็นของของผู้นั้นแท้, ตญฺจ อาทาย คจฺฉติ, ผู้นั้นก็ต้องรับรองบุญหรือบาปนั้นไป, ตญฺจสฺส อนุคํ โหติ, บุญหรือบาปนั้นก็ย่อมติดตามผู้นั้นไป, ฉายาว อนุปายินี, เหมือนเงาอันติดตามผู้นั้นไปฉะนั้น.

ตสฺมา กาเรยฺย กลฺยาณํ, เพราะเหตุนั้นบุคคลควร

บำเพ็ญความดี ที่เป็นกัลยาณธรรม, นิจฺจํ สมุปรายิกํ, สั่งสมให้เป็นกำลังในเบื้องหน้า,

ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ, เพราะว่าบุญทั้งหลาย, ย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ถึงในโลกอื่นได้,

(๔) ยาทิสํ วปฺปเต พีชํ, หว่านพืชชนิดใดลงไว้, ตาทิสํ ลภเต ผลํ, ย่อมได้ผลชนิดนั้น, กลฺยาณการี กลฺยาณํ, ผู้ทำความดีย่อมได้ผลดี, ปาปการี จ ปาปกํ, ผู้ทำความชั่วย่อมได้ผลชั่ว.

(๕) น ชจฺจา วสโล โหติ, คนจะเป็นผู้เลวทรามเพราะชาติสกุลก็ไม่ใช่, น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ, จะเป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติสกุลก็ไม่ใช่, กมฺมุนา วสโล โหติ, คนจะเป็นผู้เลวทรามก็เพราะการกระทำ, กมฺมุนา โหติ พฺราหฺมโณ, จะเป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ.

(๖) โย ปาณมติปาเตติ, ผู้ใดล้างผลาญสัตว์ที่มีชีวิตด้วย มุสาวาทญฺจ ภาสติ, พูดคำไม่จริงด้วย, โลเก อทินฺนํ อาทิยติ, ถือเอาสิ่งของในโลกอันเขายังไม่ให้ด้วย, ปรทาญฺจ คจฺฉติ, ไปสมสู่ภรรยาของชายอื่นด้วย,

สุราเมรยปานญฺจ โย นโร อนุยุญฺชติ, เป็นคนประกอบการดื่มกินสุราและเมรัยด้วย,

อิเธว เมโส โลกสฺมึ มูลํ ขนฺติ อตฺตโน, ผู้นั้นชื่อว่าขุดมูลรากของตนในโลกนี้แน่แท้

(๗) มาวมญฺเญถ ปาปสฺส, ไม่ควรดูหมิ่นต่อบาป, น มตฺตํ อาคมิสฺสติ, ว่าบาปเล็กน้อยจักไม่ให้ผล,

อุทพินฺทุนิปาเตน อุทกุมฺโภปิ ปูรติ, แม้หม้อน้ำ, ยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงทีละหยาดได้,

ปูรติ พาโล ปาปสฺส โถกํ โถกํปิ อาจินํ, คนพาลสั่งสมบาปแม้ทีละน้อย, ย่อมเต็มด้วยบาปได้เหมือนกัน.

(๘) อตฺตานญฺเจ ปิยํ ชญฺญา, ถ้ารู้สึกได้ว่าตนเป็นที่รักของตนไซร้, รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ, พึงรักษาตนนั้นให้เป็นอันรักษาดีแล้ว,

ติณฺณมญฺญตรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโต, พึงเป็นบัณฑิตประคับประคองตน, ในวัยทั้งสาม วัยใดวัยหนึ่งจงได้,

(๙) อตฺตนาว กตํ ปาปํ, บาปที่ทำลงแล้วด้วยตนเอง, อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ, จะเศร้า หมองด้วยตน, อตฺตนา

อกตํ ปาปํ, บาปที่ไม่ได้ทำแล้วด้วยตน. อตฺตนาว วิสุชฺฌติ, ย่อมบริสุทธิ์ หมดจดด้วยตนแท้, สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ, อันความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เฉพาะตน, นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย, คนหนึ่งจะทำอีกคนหนึ่งให้บริสุทธิ์ไม่ได้.

(๑๐) ปฏิรูปการี ธุรวา อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนํ, ผู้มีกิจธุระ, ตั้งใจอุตสาหะหมั่นทำการให้สมควร, ย่อมประมวลทรัพย์มาได้, สจฺเจน กิตฺตึ ปปฺโปติ, คนจะได้ชื่อเสียงก็เพราะความจริง, ททํ มิตฺตานิ คนฺถติ, ผู้รู้จักแบ่งปันให้, ย่อมสมานไมตรีต่อกันไว้ได้,

ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา สทฺธสฺส ฆรเมสิโน, ผู้มีศรัทธาเป็นผู้ครองเรือน, มีธรรมะ ๔ ประการนี้, สจฺจํ ทโม ฐิติ จาโค, คือความจริง ๑, ความฝึกฝนตัว ๑, ความอดกลั้นทนทาน ๑, การบริจาค ๑. ส เว เปจฺจ น โสจติ, ผู้นั้นแล, ต้องพลัดพรากละไปก็ไม่ต้องเสียใจ

(๑๑) ธนํ จเช องฺควรสฺส เหตุ, พึงยอมสละซึ่งทรัพย์, เพราะเหตุจะรักษาอวัยวะอันประเสริฐไว้, องฺคํ จเช ชีวิตํ รกฺขมาโน, เมื่อจะรักษาชีวิตไว้, พึงยอมสละซึ่งอวัยวะ,

องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺจาปิ สพฺพํ,
จเช นโร ธมฺมมนุสฺสรนฺโต,

เมื่อระลึกถึงคุณธรรม, พึงยอมสละแม้อวัยวะ, แม้ทรัพย์ แม้ชีวิตทั้งมวล

(๑๒) คารวคาถา

สตฺถุครุ ธมฺมครุ, ผู้เคารพหนักแน่นในพระศาสดา, ผู้เคารพหนักแน่นในพระธรรม, สงฺเฆ จ ติพฺพคารโว, และผู้มีความเคารพแก่กล้าในพระสงฆ์, สมาธิครุ อาตาปี, ผู้มีความเพียร หนักแน่นในสมาธิ, สิกฺขาย ติพฺพคารโว, มีความเคารพแก่กล้าในไตรสิกขา, อปฺปมาทครุ ภิกฺขุ, ผู้เห็นภัย, หนักแน่นในความความไม่ประมาท ปฏิสนฺถารคารโว, มีความเคารพในการปฏิสันถาร, อภพฺโพ ปริหานาย, ย่อมเป็นผู้ไม่พอเพื่อจะเสื่อมเสีย, นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก, เป็นผู้ปฏิบัติใกล้ พระนิพพานโดยแท้แล.

(๑๓) มิตตามิตตคาถา

อญฺญทตฺถุหโร มิตฺโต, มิตรปอกลอกนำไปถ่ายเดียว, โย จ มิตฺโต วจีปรโม, มิตรใด, มีวาจาปราศรัยเป็นอย่างยิ่ง, อนุปฺปิยญฺจ โย อาหุ, มิตรใด, กล่าวคำประจบ,

อปาเยสุ จ โย สขา, มิตรใด, เป็นเพื่อนในความฉิบหาย, เอเต อมิตฺเต จตฺตาโร อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต, บัณฑิตพิจารณาเห็นว่า, ทั้ง ๔ จำพวกนี้มิใช่มิตรแล้ว, อารกา ปริวชฺเชยฺย, พึงหลีกเลี่ยงเสียให้ห่างไกล, มคฺคํ ปฏิภยํ ยถา. เหมือนคนเดินทาง, เว้นทางอันมีภัยเสียฉะนั้น, อุปกาโร จ โย มิตฺโต, มิตรใด, มีอุปการะ, สุขทุกฺโข จ โย สขา, เพื่อนใด, ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้, อตฺถกฺขายี จ โย มิตฺโต, มิตรใด, มีปกติบอกประโยชน์ให้, โย จ มิตฺตานุกมฺปโก, และมิตรใด, เป็นผู้อนุเคราะห์เอ็นดูซึ่งมิตร, เอเตปิ มิตฺเต จตฺตาโร อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต บัณฑิตพิจารณาเห็นว่า, ทั้ง ๔ จำพวกนี้เป็นมิตรจริงแล้ว, สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺย, พึงเข้าไปคบหาโดยเคารพ, มาตา ปุตฺตํว โอรสํ, ให้เหมือนมารดากับบุตร อันเป็นโอรสฉะนั้น,

(๑๔) โอวาทปาติโมกขคาถา

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา, ความอดกลั้นคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง, นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา, ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าว พระนิพพานว่า เป็นธรรมอย่างยิ่ง. น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี. สมโณโหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต, ผู้ฆ่าสัตว์อื่นเบียดเบียฬสัตว์อื่น,

ไม่ชื่อว่าบรรพชิตสมณะเลย, สพฺพปาปสฺส อกรณํ, ความไม่ทำบาปทั้งปวง กุสลสฺสูปสมฺปทา, ความให้กุศลถึงพร้อม สจิตฺตปริโยทปนํ, ความให้จิตของตนผ่องแผ้ว, เอตํ พุทฺธานสาสนํ, ๓ อย่างนี้, เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, อนูปวาโท, ความไม่กล่าวร้าย, อนูปฆาโต, ความไม่ล้างผลาญ, ปาติโมกฺเข จ สํวโร, ความสำรวมในพระ–ปาติโมกข์, มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ, ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตาหาร, ปนฺตญฺจ สยนาสนํ, ที่นอนที่นั่งอันสงัด, อธิจิตฺเต จ อาโยโค, และความประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต, เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ ๖ อย่างนี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฉะนี้ ฯ

(๑๕) อารักขกัมมัฏฐาน

พุทฺธานุสฺสติ เมตฺตา จ อสุภํ มรณสฺสติ,
อิมจฺจิมา จตุรารกฺขา กาตพฺพา จ วิปสฺสนา,

ภาวนาทั้ง ๔ นี้, คือ พุทธานุสสติ, ระลึกถึงพระคุณพระพุทธเจ้า, เมตตา, ปรารถนาจะให้เป็นสุข, อสุภ, พิจารณากายให้เห็นเป็นของไม่งาม, มรณัสสติ, ระลึกถึงความตาย, ชื่อว่า จตุรารักษ์, และวิปัสสนาอันพึงบำเพ็ญ,

วิสุทฺธธมฺมสนฺตาโน อนุตฺตราย โพธิยา.

โยคโต จ ปโพธา จ พุทฺโธ พุทฺโธติ ญายเต,

พระพุทธเจ้ามีพระสันดานอันบริบูรณ์ ด้วยพระธรรมอันบริสุทธิ์ อันสัตว์โลกรู้อยู่ว่าพุทโธ ๆ ดังนี้, เพราะพระปัญญาตรัสรู้อย่างเยี่ยม, เพราะทรงชักโยงหมู่สัตว์ไว้ในธรรมปฏิบัติ, และเพราะทรงปลุกใจหมู่สัตว์ให้ตื่นอยู่,

นรานรติรจฺฉาน — เภทา สตฺตา สุเขสิโน

สพฺเพปิ สุขิโน โหนฺตุ สุขิตตฺตา จ เขมิโน,

สัตว์ทั้งหลาย, ต่างโดยมนุษย์ อมนุษย์และเดรัจฉาน, เป็นผู้แสวงหาความสุข, ขอสัตว์เหล่านั้นแม้ทั้งสิ้น, จงเป็นผู้ถึงซึ่งความสุข และเป็นผู้เกษมสำราญเพราะถึงซึ่งความสุขเถิด.

เกสโลมาทิฉวานํ อยเมว สมุสฺสโย,

กาโย สพฺโพปิ เชคุจฺโฉ วณฺณาทิโต ปฏิกฺกุโล,

กายนี้แล, เป็นที่ประชุมแห่งซากศพ มีผมขนเป็นต้น, แม้ทั้งสิ้น, เป็นของน่าเบื่อหน่าย, เป็นปฏิกูล โดยส่วนมีสีเป็นต้น

ชีวิตินฺทฺริยุปจฺเฉท — สงฺขาตมรณํ สิยา

สพฺเพสํปิธ ปาณีนํ ตญฺหิ ธุวํ น ชีวิตํ.

ความตาย, กล่าวคือความแตกขาดแห่งชีวิตินทรีย์, พึงมีแก่สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้แม้ทั้งสิ้น, เพราะว่าความตายเป็นของเที่ยง, ชีวิตความเป็นอยู่เป็นของไม่เที่ยงแล

(๑๖) อริยสัจจคาถา

เย ทุกฺขํ นปฺปชานนฺติ, ชนเหล่าใด, ไม่รู้ทั่วถึงซึ่งทุกข์, อโถ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ, ทั้งเหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์, ยตฺถ จ สพฺพโส ทุกฺขํ อเสสํ อุปรุชฺฌติ, ทั้งความทุกข์ย่อมดับไม่เหลือโดยประการทั้งปวง, ในเพราะมรรคใด ตญฺจ มคฺคํ น ชานนฺติ, ทั้งไม่รู้ซึ่งมรรคนั้น, ทุกฺขูปสมคามินํ, อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสงบแห่งทุกข์ เจโตวิมุตฺติหีนา เต, ชนเหล่านั้น, เป็นผู้เหินห่างจากเจโตวิมุตติ, อโถ ปญฺญาวิมุตฺติยา, ทั้งจากปัญญาวิมุตติ, อภพฺพา เต อนฺตกิริยาย, เขาเป็นผู้ไม่พอเพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้, เต เว ชาติชรูปคา, เขาต้องเข้าซึ่งชาติและชราแน่แท้, เย จ ทุกฺขํ ปชานนฺติ, ฝ่ายชนเหล่าใด, รู้ทั่วถึงซึ่งทุกข์ได้, อโถ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ, ทั้งเหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ยตฺถ จ สพฺพโส ทุกฺขํ อเสสํ อุปรุชฺฌติ, ทั้ง

ความทุกข์ย่อมดับไม่เหลือโดยประการทั้งปวง, ในเพราะมรรคใด, ตญฺจ มคฺคํ ปชานนฺติ, ทั้งรู้ทั่วถึงซึ่งมรรคนั้น, ทุกฺขูปสมคามินํ, อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสงบแห่งทุกข์. เจโตวิมุตฺติสมฺปนฺนา, ชนเหล่านั้น, เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเจโตวิมุตติ, อโถปญฺญาวิมุตฺติยา, ทั้งด้วยปัญญา วิมุตติ, ภพฺพา เต อนฺตกิริยาย, เขาเพียงพอเพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้, น เตชาติชรูปคาติ, เขาไม่ต้องเข้าถึงซึ่งชาติและชรา ฉะนี้แล

(๑๗) ตโยปุตตคาถา

อติชาตํ อนุชาตํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตํ บัณฑิตทั้งหลาย, ย่อมปรารถนาซึ่งอติชาตบุตร. ผู้เกิดเจริญยิ่งกว่ามารดาบิดา, และอนุชาติบุตร, ผู้เกิดสมควรแก่มารดาบิดา,

อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลคนฺธโน, แต่ย่อมไม่ปรารถนาซึ่งอวชาตบุตร, ผู้เกิดต่ำทราม, ที่ตัดรอนสกุลให้ฉิบหาย, เอเต โข ปุตฺตา โลกสฺมึ, บุตรทั้ง ๓ เหล่านี้แล, มีอยู่ในโลก, เย ภวนฺติ อุปาสกา, บุตรเหล่าใดเป็นอุบาสก, เห็นคุณพระรัตนตรัยอยู่ใกล้ด้วยจิตต์, สทฺธา

---

๑ ที่เป็นคาถา ๔ บาทหรือ ๒ บาทเช่นนี้ สวดเอื้อนยาวในที่สุดแห่งบาทต้น ในที่ทุกแห่ง

สีเลน สมฺปนฺนา, เป็นผู้มีศรัทธาถึงสรณะเชื่อกรรมเชื่อผล, สมบูรณ์ด้วยศีลประพฤติเรียบร้อย. วทญฺญู วีตมจฺฉรา, เป็นผู้รู้ถึงถ้อยคำของผู้มีความต้องการ, มีสันดานปราศจากตระหนี่

จนฺโท วพฺภฆนา มุตฺโต ปริสาสุ วิโรจเร, ย่อมไพโรจน์ด้วยสง่าราศีในประชุมชน, ดังดวงจันทร์อันพ้นแล้วจากกลีบเมฆ, ส่องแสงจำรัสอยู่ฉะนั้น.

(๑๘) สังคหวัตถุคาถา

ทานญฺจ, การให้การแจกด้วย, เปยฺยวชฺชญฺจ, ถ้อยคำอันดูดดื่มจับใจด้วย, อตฺถจริยา จ ยา อิธ, การประพฤติอันเป็นประโยชน์แก่กันในโลกนี้ด้วย

สมานตา จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ, ความเป็นผู้สม่ำเสมอในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรด้วย, เอเต โข สงฺคหา โลเก, ๔ ประการเหล่านี้แล, เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันในโลกได้, รถสฺสาณีว ยายโต, เหมือนเพลารถอันกำลังเดิน, ย่อมหมุนวนไปได้ฉะนั้น, เอเต จ สงฺคหา นาสฺสุ, ถ้าเครื่องสงเคราะห์ทั้ง ๔ เหล่านี้ไม่พึงมีไซร้,

น มาตา ปุตฺตการณา, ลเภถ มานํ ปูชํ วา ปิตา

วา ปุตฺตการณา, มารดาก็ดี, บิดาก็ดี, จะไม่พึงได้ด้วยความนับถือและความบูชา เพราะเหตุมีบุตร,

ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต สมเวกฺขนฺติ ปณฺฑิตา, ก็เพราะเหตุใด, บัณฑิตพิจารณาเห็นซึ่งคุณเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจเหล่านี้, ว่าเป็นกิจชอบและประกอบตามกำลัง, ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงบรรลุถึงความเป็นใหญ่, ปาสํ สา จ ภวนฺติ เตติ, และเป็นผู้อันชนทั้งหลายสรรเสริญดังนี้.

(๑๙) ปัญจฐานคาถา

ปญฺจฏฺฐานานิ สมฺปสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา เมื่อบัณฑิตพิจารณาเห็นซึ่งฐานะทั้ง ๕ จึงปรารถนาได้บุตร, ภโต วา โน ภริสฺสติ, คือเราเลี้ยงบุตรมาแล้ว จักเลี้ยงตอบแทนเรา ๑, กิจฺจํ วา โน กริสฺสติ, บุตรจักช่วยทำกิจของเรา ๑, กุลวํโส จิรํ ติฏฺเฐ, วงศ์สกุลของเราจะพึงตั้งมั่นอยู่ได้นาน ๑, ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ, บุตรจะปฏิบัติตัวให้สมควรรับทรัพย์มรดก ๑,

อถ วา ปน เปตานํ ทกฺขิณํ อนุปทิสฺสติ, ก็แหละเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว, บุตรจักทำบุญอุทิศไปให้ ๑,

ฐานาเนตานิ สมฺปสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา, เมื่อบัณฑิตพิจารณาเห็นซึ่งฐานะทั้ง ๕ นี้, จึงมีความปรารถนาได้บุตร, ตสฺมา สนฺโต สปฺปุริสา, เพราะเหตุดังนั้น, บุตรธิดาผู้เป็นสัปบุรุษสงบเรียบร้อยทั้งหลาย, กตญฺญูกตเวทิโน, จึงเป็นผู้กตัญญูกตเวที,

ภรนฺติ มาตาปิตโร ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ, เมื่อระลึกถึงอุปการคุณที่ท่านได้ทำไว้ก่อน, จึงเลี้ยงบำรุงมารดาบิดา,

กโรนฺติ เนสํ กิจฺจานิ ยถาตํ ปุพฺพการินํ, ย่อมทำกิจของท่าน, อย่างที่ทำแก่บุพพการีชนทั้งหลาย, โอวาทการี ภตโปสี, เป็นผู้ทำตามโอวาท, อภิบาลท่านที่ได้เลี้ยงตนมา, กุลวํสํ อหาปยํ, ดำรงสกุลวงศ์ ไม่ให้เสื่อมเสีย, สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน, เป็นผู้มีศรัทธาสมบูรณ์ด้วยศีล, ปุตฺโต โหติ ปสํสิโยติ, เป็นบุตรอันควรสรรเสริญแล.

(๒๐) อริยธนคาถา

สทฺธาธนํ, ทรัพย์คือศรัทธาความเชื่อถือ ๑, สีลธนํ, ทรัพย์คือศีลความตั้งใจประพฤติเรียบร้อย ๑, หิริโอตฺตปฺปิยํ ธนํ, ทรัพย์ คือ หิริความละอายใจต่อทุจจริต ๑, คือ โอตตัปปะ ความหวาดกลัวต่อทุจจริต ๑, สุตธนญฺจ, และ

ทรัพย์ คือ การฟังการศึกษา ๑, จาโค จ, และทรัพย์ คือการบริจาค ๑, ปัญญา เว สตฺตมํ ธนํ, และทรัพย์ คือปัญญาความรู้ทั่วถึงเป็นที่ ๗, ยสฺส เอตา ธนา อตฺถิ, ผู้ใดมีอริยทรัพย์ ๗ ประการนี้, อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา, เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม, อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ, นักปราชญ์สรรเสริญผู้นั้นว่า, เป็นคนไม่ต้องจนใจ, อโมฆํ ตสฺส ชีวิตํ, ถึงชีวิตของเขาก็ไม่เปล่าประโยชน์,

ตสฺมา สทฺธญฺจ สีลญฺจ ปสาทํ ธมฺมทสฺสนํ, อนุยุญฺเชถ เมธาวี สรํ พุทฺธานสาสนนฺติ เพราะเหตุดังนั้น, เมื่อผู้มีปัญญาระลึกถึงพระพุทธศาสนา, พึงบำเพ็ญศรัทธาและศีล, ประกอบความเลื่อมใส และความรู้เห็นพระธรรมฉะนี้.

(๒๑) สัมปทานคาถา

อุฏฺฐาตา กมฺมเธยฺเยสุ, ผู้ขยันในการงานอันเกื้อกูลแก่การตั้งตัว, อปฺปมตฺโต, เป็นผู้ไม่เลินเล่อ, วิธานวา, เป็นผู้เข้าใจจัดการงาน, สมํ กปฺเปติ ชีวิตํ, ย่อมประหยัด

การเลี้ยงชีพอย่างพอดี. สมฺภตํ อนุรกฺขติ, รู้จักรักษาทรัพย์ที่สะสมไว้ได้แล้ว, สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน, เป็นผู้มีศรัทธาสมบูรณ์ด้วยศีล, วทญฺญู, รู้จักกระบวนคำพูด, วีตมจฺฉโร, เป็นผู้ไม่ตระหนี่.

นิจฺจํ มคฺคํ วิโสเธติ โสตฺถานํ สมฺปรายิกํ, ย่อมจัดแจงหนทางให้เป็นความสวัสดี, ที่จะมีในเบื้องหน้าเป็นนิตย์,

อิจฺเจเต อฏฺฐ ธมฺมา จ สทฺธสฺส ฆรเมสิโน, ก็แหละทั้ง ๘ ประการดังนี้นี่, เป็นธรรมมะของมีผู้ศรัทธาเป็นผู้ครองเรือน,

อกฺขาตา สจฺจนาเมน อุภยตฺถ สุขาวหา, อันพระพุทธเจ้าผู้มีชื่อว่าเป็นผู้จริงตรัสบอกแล้ว, ว่าเป็นคุณอำนวยความสุขในภพทั้ง ๒

ทิฏฺฐธมฺมหิตตฺถาย สมฺปรายสุขาย จ

เอวเมตํ คหฏฺฐานํ จาโค ปุญฺญํ ปวฑฺฒตีติ,

การบริจาคอันเป็นบุญของผู้ครองเรือน, ก็ย่อมเจริญทั่วถึง, เพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน, และเพื่อความสุขในเบื้องหน้า, ด้วยประการดังนี้แล

(๒๒) พุทธบูชาคาถา

สวดในพิธีพุทธบูชา

ปูชารเห ปูชยโต พุทฺเธ ยทิ จ สาวเก,
ปปญฺจสมติก - กนฺเต ติณฺณโสกปริทฺทเว,

เมื่อสาธุชนมาบูชา, ซึ่งปูชารหบุคคล, คือ พระทศพลพุทธเจ้า, หรือเหล่าพุทธสาวก, ผู้สิ้นกิเลส, เป็นเหตุเนิ่นช้า, คือตัณหามานะทิฏฐิ, ข้ามพ้นโสกปริเทวะทั้งหลาย

เต ตาทิเส ปูชยโต นิพฺพุเต อกุโตภเย,
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ อิเมตฺตมปิ เกนจิ.

อนึ่ง, เมื่อบูชา, ซึ่งปูชารหบุคคล, ผู้ดับเพลิงกิเลส, และกองทุกข์ทั้งมวล, นิราสภัยในที่ไหน ๆ เช่นนั้น, อันใคร ๆ บ่ไม่อาจ, คำนวณนับซึ่งบุญ, ของสาธุชนผู้นั้น, ว่ามีประมาณเท่านี้ ๆ ไม่ได้เลย,

จตุนฺนมฺปิ จ ทีปานํ อิสฺสรํ โย จ การเย,
เอติสฺสา ปูชนาเยตํ กลํ นาคฺฆติ โสฬสึ,

อนึ่ง, ผู้ใด, พึงเถลิงความเป็นใหญ่ ในทวีปทั้งสี่, ความเป็นใหญ่ของผู้นั้น, ก็ยังไม่ถึง, ซึ่งเสี้ยวที่สิบหกแห่งพุทธบูชานี้,

ปฏิสมฺภิทา จตสฺโส วิโมกฺขาปิ จ อฏฺฐิเม
ฉฬภิญฺญา สจฺฉิกตา กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ,

ปฏิสัมภิทา, ปัญญาแตกฉาน ๔, วิโมกข์, ความพ้นจากทุกข์ ๘, อภิญญา. ความรู้ยิ่ง ๖, อันผู้ทำพุทธบูชาได้ทำให้แจ้งแล้ว, พระพุทธศาสนา, จึงเป็นอันได้ทำสำเร็จแล้ว,

ทูรงฺคมํ เอกจรํ อสรีรํ คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมสฺสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา,

ชนใดปิดกั้น, จิตต์อันไปไกล, ดวงเดียวเที่ยวไป, ไม่มีร่างกาย, อาศัยคูหา, กายาหญิงชาย, ย่อมพ้นมารร้ายภายนอกภายใน,

เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกฺขมฺมูปสเม รตา.
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สตีมตนฺติ,

ชนใดเป็นปราชญ์, องอาจกล้าหาญ, ขวนขวายในฌาณ, รื่นรมย์ในธรรม, เป็นที่รำงับ, ทุกข์ดับสิ้นกรรม, กล่าวคือเนกขัม, ได้แก่นิพพาน, เทวามานุษย์, ที่สุดพรหมา, ต่างมุ่งปรารถนา, ปราชญ์องค์ทรงญาณ, คือสัมพุทธา, ปัญญาแตกฉาน, ไม่มีใครปาน, เบิกบานเป็นนิตย์, สิทธิ เทอญฯ

(๒๓) พุทธอุทานคาถา

อถ โข ภควา, เอตมตฺถํ วิทิตฺวา, ตายํ เวลายํ, อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ,

ปางเมื่อพระองค์, ผู้ทรงสวัสดิโสภาคย์, สัมพุทธศาสดาจารย์, ได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณ ณ สถานใต้โพธิรุกข์ ได้ประดับเสวยวิมุติสุข, ด้วยบัลลังก์อันเดียวกัน, ตลอด ๗ วัน, แต่นั้นจึ่งทรงมนสิการ, โดยสมุทัยวารนิโรธวาร, ในปัจจยาการด้วยดี, ตลอดราตรี ทั้ง ๓ ยาม, ครั้นทรงทราบความชัด, มีพุทธมนัสเบิกบาน, จึงทรงเปล่งพระอุทาน, ในกาลเวลานั้น,

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา, อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส,

อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา, ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺมํ,

เมื่อใดความจริง, อันอิงรูปนาม, ปรากฏแก่พราหมณ์, เพียรตามเพ่งหา, เมื่อนั้นสงสัย, ภายในกายา, คือขันธ์ทั้งห้า, ย่อมหมดสิ้นไป เพราะมารู้ธรรม, เลิศล้ำคัมภีร์, เกิดดับย่อมมี, ที่เหตุปัจจัย,

พุทโธล้ำเลิศ, บังเกิดภายใน, ปลอดโปร่งโล่งใจ, เป็นสุขเกษมศานต์,

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา, อาตาปิโน ฌายโต
พฺราหฺมณสฺส,
อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา, ยโต ขยํ ปจฺจยานํ
อเวทิ,

เมื่อใดความจริง, อันอิงรูปนาม, ปรากฏแก่พราหมณ์ เพียรตามเพ่งหา, เมื่อนั้นสงสัย, ภายในกายา, คือขันธ์ทั้งห้า, ย่อมหมดสิ้นไป เพราะได้รู้ถึง, ธรรมซึ่งคัมภีร์, เกิดดับไม่มี, สิ้นเหตุปัจจัย,

พุทโธล้ำเลิศ, บังเกิดภายใน, ปลอดโปร่งโล่งใจ, เป็นสุขเกษมศานต์.

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา, อาตาปิโน ฌายโต
พฺราหฺมณสฺส,
วิธูปยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ, สูโรว โอภาสยมนฺ
ตลิกฺขํ,

เมื่อใดความจริง, อันอิงรูปนาม, ปรากฏแก่พราหมณ์ เพียรตามเพ่งหา, เมื่อนั้นรู้ชัด, กำจัดมารา, กับทั้งเสนา, ดำรงทรงชัย, เหมือนดวงอาทิตย์, มืดมิดไม่มี, ขึ้นส่องวิถี, โอภาสแจ่มใส,

พุทโธล้ำเลิศ, บังเกิดภายใน, ปลอดโปร่งใจ, เป็นสุขเกษมศานต์,

สุโข วิเวโก ตุฏฐสส สุตธมฺมสฺส ปสฺสโต, อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลเก ปาณภูเตสุ สญฺญโม,

สุขา วิราคตา โลเก กามานํ สมติกฺกโม, อสฺมิ–มานสฺส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุขนฺติ ฯ

สันติภาพเป็นสุข, ความทุกข์ไม่มี, แก่ชนยินดี, มั่งมีสันโดษ, ตั้งใจพึ่งธรรม, จดจำคุณโทษ, ให้จิตต์ปราโมทย์, เลิกโทษสร้างคุณ, ค้นหาความสัตย์, เห็นชัดเนืองนิตย์, ตั้งอยู่ที่จิต, นึกคิดเป็นบุญ, การไม่เบียดเบียนพ, คือเพียรสร้างคุณ, ให้ใจเป็นบุญ ในสัตย์ทั้งหลาย, เป็นสุขในโลก, ดับโศรกเหือดหาย, ไม่มุ่งทำลาย. คือให้เมตตา, ความสิ้นกำหนัด, กำจัดกามา, เป็นสุขนักหนา, ในโลกกายใจ, แต่การกำจัด, บำบัดความถือ, ว่าเรานี้คือ, มานานุสัย, เป็นยอดสุขศานต์, เปรียบปานสุขใด, หาได้ที่ไหน, ในโลกทั้ง ๓ ฯ

พุทโธล้ำเลิศ, บังเกิดภายใน, ปลอดโปร่งโล่งใจ, เป็นสุขเกษมศรี, โสตถิเทอญ ฯ

พระพุทธปฏิภาน

เตวิชชสูตร

แสดงข้อปฏิบัติให้ถึงความร่วมกันกับพรหม

ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค หน้า ๒๙๕–๓๑๒

พระอมรมุนี (ปลอด อตฺถการี) วัดราชาธิวาส แปล-เรียง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

พุทธวิหาร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จจาริกไปในโกศลชนบท ทรงพระดำเนินผ่านบ้านพราหมณ์ชื่อมนสากตะ ประทับอยู่ ณ อัมพวัน ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีด้านเหนือใกล้บ้านมนสากตะนั้น (บาลี)

อัมพวัน คือป่ามะม่วงอ่อน ด้านเหนือใกล้บ้านมนสากตะ เป็นรมณียสถาน มีภูมิภาคเป็นทรายเช่นกับแผ่นเงิน ส่วนเบื้องบนมีกิ่งใบมะม่วงหนาทึบ เหมือนเพดานแก้วมณี เป็นที่สบายเงียบสงัด สมควรเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า นี้คือพุทธวิหาร (นัยอรรถกถา)

พราหมณมหาสาล

ก็สมัยนั้น พราหมณมหาสาลที่ปรากฏชื่นเสียงโด่งดัง พักอาศัย ณ บ้านมนสากตะมากด้วยกัน คือ วังกีพราหมณ์, ตารุกขพราหมณ์, โปกขรสาติพราหมณ์, ชาณุโสนิพราหมณ์, โตเทยยพราหมณ์, และพราหมณ์มหาสาลเหล่าอื่น (บาลี)

วังกีพราหมณ์ มีที่อยู่ประจำ ณ โอปสาทคาม, ตารุกขพราหมณ์ มีที่อยู่ประจำ ณ อิจฉานังคลคาม, โปกขรสาติพราหมณ์ มีที่อยู่ประจำ ณ อุกกัฏฐคาม, ชาณุโสนิพราหมณ์ มีที่อยู่ประจำ ณ กรุงสาวัตถี, โตเทยยพราหมณ์ มีที่อยู่ประจำ ณ ตุทิคาม, พราหมณมหาสาลเหล่านี้เป็นที่รู้จักของพราหมณ์ทั่วไป ในนิวาสสถานนั้น ๆ ด้วยสมบัติมีจารีตแห่งสกุลเป็นต้น พร้อมด้วยบริวารมีจำนวนมาก มาจากนิวาสสถานของตน ๆ พักอาศัยอยู่ ณ บ้านมนสากตะ เพื่อทำการสาธยายมนต์ เพราะบ้านมนสากตะเป็นรมณียสถาน ส่วนที่อยู่ก็ให้สร้างเรือนที่ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ล้อมรั้วไว้รอบด้าน ห้ามชนเหล่าอื่นไม่ให้เข้ามา ต่างอยู่อาศัยที่เรือนนั้นเรียงราย

ติดกันไปตามลำดับ (นัยอรรภกถา) ลองเทียบดูกับพุทธวิหารเถิด.

อันเตวาสิก

ครั้งนั้น วาเสฏฐะมาณพ ภารทวาชมาณพ เดินเที่ยวแก้เมื่อยตามกันไป เกิดเถียงกันขึ้นในเรื่องทางและไม่ใช่ทาง วาเสฏฐะมาณพเอ่ยขึ้นว่า ทางนี้เท่านั้นคือทางตรง ทางนี้เท่านั้นเป็นที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ซึ่งโปกขรสาติพราหมณ์บอกไว้ ฝ่ายภารทวาชมาณพก็เอ่ยขึ้นว่า ทางนี้เท่านั้นคือทางตรง ทางนี้เท่านั้นเป็นที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ซึ่งตารุกขพราหมณ์บอกไว้ ทั้งสองฝ่ายจึงไม่อาจตกลงยินยอมกันเองได้ (บาลี)

วาเสฏฐะมาณพเป็นอันเตวาสิกของโปกขรสาติพราหมณ์ ภารทวาชมาณพเป็นอันเตวาสิกของตารุกขพราหมณ์ ทั้งสองมานพนั้นเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ ได้ถึงฝั่งแห่งไตรเพทแล้ว เดินเที่ยวชังฆวิหาร เพื่อแก้เมื่อย เพราะนั่งนานเกินไปในตอนกลางวันทำการสนธยายมนต์ ตอนเย็นออกพร้อมกันกับบริวารชนของตน จัดหาเครื่องอาบน้ำของหอมดอก

ไม้น้ำมันและซักผ้าอาบน้ำ ครั้นแล้วไปเดินริมฝั่งแม่น้ำกลับไปกลับมา บกพื้นทรายมีสีเหมือนแผ่นเงิน เดินเป็นแถวเรียงหนึ่งตามกันไป (นัยอรรถกถา)

เกียรติศัพท์อันงาม

ครั้นไม่อาจตกลงยินยอมกันเองได้เช่นนั้นแล้ว วาเสฏฐมาณพ จึงบอกภารทวาชมาณพว่า พระสมณโคดมศากยบุตรออกผนวชจากศากยสกุล ประทับอยู่ ณ อัมพวัน ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ด้านเหนือใกล้บ้านมนสากตะ เกียรติศัพท์อันงามของพระสมณโคดมระบือไปว่า แม้เหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นผู้ไกลกิเลสและควรไหว้ควรบูชา เป็นผู้รู้ชอบเอง เป็นผู้บริบูรณ์แล้วด้วยวิชชาและข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินถึงวิชชา เป็นผู้ไปแล้วดี เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้วในคุณทั้งปวงเต็มที่ เป็นผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชนดังนี้ มานี่เถิด ภารทวาชะ! เราจะไปเฝ้าพระสมณโคดม ทูลถามความข้อนี้ พระสมณโคดมจะทรงพยากรณ์แก่เราอย่างไรเราจะจำทรงไว้อย่างนั้น ภารทวาชมาณพก็ตกลงยอมรับ จึงพา

กันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคณพุทธวิหาร ครั้นถึงแล้วต่างก็ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่ร่ำรื่นชื่นชมสมกับที่ระลึกถึงแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง วาเสฏฐะมาณพจึงทูลเล่าเรื่องที่เถียงกันไม่ตกลงนั้นถวาย (บาลี)

เรื่องที่เถียงไม่ตกลงกันนั้นมีดังนี้ ทางไหน คือข้อปฏิบัติอย่างไร ที่บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วอาจนำไปถึงพรหมโลกซึ่งเป็นสุขใครไป ผู้บำเพ็ญคือดำเนินตามทางนั้นไปปรากฏร่วมกัน คือในที่เดียวกันกับพรหม หากแต่ไม่ตกลงกันเองได้ เพราะต่างฝ่ายต่างอ้าง และชมเชยยกย่องอาจริยวาทของตน ส่วนคำสอนของอาจารย์เล่าก็แตกต่างกัน ไม่ลงรอยเดียวกัน ฝ่ายอันเตวาสิกก็ยึดถืออาจริยวาทของตนไว้มั่นด้วยกันทั้งสอง วิคคหะ การถือต่างกัน การถือแย้งกัน จึงเกิดขึ้นก่อน ภายหลังกลายเป็นวิวาท พูดต่างกันพูดแย้งกันขึ้น ทั้งสองอย่างนั้นเป็นนานาวาทะ เพราะวาทะของอาจารย์ต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงตกลงยินยอมกันเองไม่ได้ ฝ่ายวาเสฏฐะมาณพหวนคิดได้ว่าการเถียงกันนี้ไม่ใช่ทางออกจากปัญหานี้ได้ ชื่อว่าผู้ฉลาดในเรื่องทางในโลกนี้ไม่มีใครเสมอเหมือนพระโคดมผู้เจริญ และก็ประทับอยู่ ณ

ที่ใกล้ ๆ กันแค่นี้เอง จักทรงทำลายความสงสัยของเราได้ เหมือนพ่อค้านั่งถือตราชูอยู่ฉะนั้น จึงบอกความข้อนั้นแก่ภารทวาชะ แล้วพากันไปเฝ้าทูลเล่าถวาย (นัยอรรถกถา)

ปฏิปุจฉาพยากรณ์

พระผู้มีพระภาคตรัสย้อนถามว่า อย่างนั้นหรือวาเสฏฐะ ! ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ทางนี้เท่านั้นคือทางตรง ทางนี้เท่านั้นเป็นที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ซึ่งโปกขรสาติพราหมณ์บอกไว้

วาเสฏฐะมาณพทูลรับว่า อย่างนั้น

พ. ก็เมื่อเช่นนั้น ท่านเถียงกัน ทะเลาะกัน มีถ้อยคำแย้งกันในเรื่องอะไร

วา. ในเรื่องทางตรงและทางอ้อม พระโคดมผู้เจริญ ! พราหมณ์ทั้งหลาย คืออัทธริยพราหมณ์ ติตติริยพราหมณ์ ฉันโทกพราหมณ์ พวหริทพราหมณ์ บัญญัติทางไว้แตกต่างกันก็จริง ถึงดังนั้น ทางเหล่านั้นย่อมนำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ด้วยกันทั้งนั้น เปรียบเหมือนทางต่าง ๆ ในที่ไม่ห่างหมู่บ้านหรือตำบลนี้ แม้มีมากด้วยกัน ถึงดังนั้นก็เข้าไปถึงบ้านแห่งเดียวกัน

ฉันใด พราหมณ์ทั้งหลายก็เหมือนฉันนั้นแล แม้บัญญัติทางไว้ต่าง ๆ กันก็จริง ถึงดังนั้น ทางเหล่านั้นเป็นที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้น

พ. วาเสฏฐะ! ท่านว่า ย่อมนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้นหรือ?

วา. ข้าพระพุทธเจ้าว่า ย่อมนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้น

พ. วาเสฏฐะ! ท่านว่า ย่อมนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้นหรือ?

วา, ข้าพระพุทธเจ้าว่า ย่อมนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้น

พ. วาเสฏฐะ! ท่านว่า ย่อมนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้นหรือ?

วา- ข้าพระพุทธเจ้าว่า ย่อมนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้น (บาลี)

ข้อสังเกต, วาเสฏฐะมาณพไม่ปฏิเสธทางซึ่งเป็นคำสอนของพราหมณ์คนหนึ่ง ๆ ว่าไม่ใช่ทาง หากแต่ไม่ยอมเห็นตามว่าเป็นทางตรง เหมือนคำสอนของอาจารย์ คงยืน

ยันเพียงว่า ถึงดังนั้น ก็เป็นทางนำไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ทั้งนั้น จึงชักอุทาหรณ์ถวายด้วยทางใหญ่น้อยมีหลายอย่าง เช่นทางเดินเท้าทางเกวียนเป็นต้น แม้เป็นทางมาจากที่ต่าง ๆ มีแม่น้ำหนองและนาเป็นต้น ก็เข้าไปถึงบ้านแห่งเดียวกัน เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสย้อนถามให้ปฏิญญาณถึง ๓ ครั้งด้วยทรงทราบว่า พวกเดียรถีย์ยอมรับแล้ว ภายหลังกลับใส่ความ เมื่อทรงปฏิญญาณถึง ๓ ครั้งเช่นนั้นแล้ว เขาก็ไม่อาจใส่ความพระองค์ได้แม้ในภายหลัง (นัยอรรถกถา)

พ. วาเสฏฐะ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์แม้แต่สักคนเคยเห็นพรหมเอง มีบ้างไหม?

วา. ไม่มีเลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. วาเสฏฐะ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์ที่เป็นชั้นอาจารย์แม้แต่สักคนเคยเห็นพรหมเอง มีบ้างไหม?

วา. ไม่มีเลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. วาเสฏฐะ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์ที่เป็นชั้นอาจารย์รองและอาจารย์ใหญ่ แม้แต่สักคนเคยเห็นพรหมเอง มีบ้างไหม?

วา. ไม่มีเลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. วาเสฏฐะ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์ทั้งเจ็ดชั่วอาจารย์ แม้แต่สักคนเคยเห็นพรหมเอง มีบ้างไหม?

วา. ไม่มีเลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. วาเสฏฐะ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์ที่เป็นผู้แสวงหาคุณมาเก่าก่อน ผู้ทำมนต์ ผู้บอกมนต์ ซึ่งไตรวิชชพราหมณ์เดี๋ยวนี้ร่ายตามว่าตาม บทมนต์ของเก่าที่ร่ายกันมาบอกกันมา ว่าตามที่ว่ากันมาสอนตามที่สอนกันมา คือ อัฏฐะ, วามกะ, วามเทวะ, เวสสามิตตะ ยมตัคคิ, อังคีรสะ, ภารทวาชะ, วาเสฏฐะ, กัสสปะภคุ, แม้ท่านเหล่านั้นได้กล่าวกันมาอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็นพรหม หรือทางไปถึงพรหมโลก หรือที่อยู่ของพรหม ดังนี้ มีบ้างไหม?

วา. ไม่มีเลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. วาเสฏฐะ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์ ทั้งที่เป็นชั้นอาจารย์รองและอาจารย์ใหญ่ ทั้งที่เป็นชั้นอาจารย์นับตั้งเจ็ดชั่ว แม้แต่สักคนเคยเห็นพรหมเองมีบ้างไหม?

วา. ไม่มีเลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. วาเสฏฐะ ! บันดาไตรวิชชพราหมณ์ที่เป็นผู้แสวงหาคุณมาเก่าก่อน ...แม้ท่านเหล่านั้นได้กล่าวมาอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็นพรหม หรือทางไปถึงพรหมโลก หรือที่อยู่ของพรหม ดังนี้ ท่านก็ว่าไม่มีเลย และว่าไตรวิชช–พราหมณ์เหล่านั้นเอง ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็นพรหม เราแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมว่าทางนี้แลคือทางตรง ทางนี้แลเป็นที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้ จะมีได้อย่างไรเล่า ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาษิตของไตรวิชชพราหมณ์ทั้งหลายก็สำเร็จเพียงเป็นภาษิตที่ไร้ผลมิใช่หรือ ?

วา. แน่นอนทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ ! เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาษิตของไตรวิชชพราหมณ์ ก็สำเร็จเพียงเป็นภาษิตที่ไร้ผล

เปรียบเหมือนเชือสายคนตาบอด

พ. สาธุ ดีละ วาเสฏฐะ ! ไตรวิชชพราหมณ์ย่อมไม่รู้ซึ่งพรหมใด ย่อมไม่เห็นซึ่งพรหมใด จะแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมนั้นว่า นี้แลคือทางตรง นี้แลคือทางที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้ นั้นไม่

ใช่ฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือนเชือสายคนตาบอดที่ติดต่อสืบ ๆ กันมา ทั้งคนรุ่นก่อนก็ไม่เห็น ทั้งคนรุ่นกลางก็ไม่เห็น ทั้งคนรุ่นหลังก็ไม่เห็นฉันใด ภาษิตของไตรวิชช-พราหมณ์ ชะรอย จะอุปมาเหมือน เชือสายคนตาบอด ฉันนั้นแล ทั้งพราหมณ์รุ่นก่อนก็ไม่เห็นพรหม ทั้งพราหมณ์รุ่นกลางก็ไม่เห็นพรหม ทั้งพราหมณ์รุ่นหลังก็ไม่เห็นพรหม ภาษิตของไตรวิชชพราหมณ์เหล่านั้น สำเร็จเพียงเป็นภาษิตที่น่าหัวเราะเยาะ สำเร็จเพียงเป็น ภาษิตที่ ลามก สำเร็จ เพียงเป็นภาษิตที่ไร้ผล สำเร็จเพียงเป็นภาษิตที่ว่างเปล่า (บาลี)

เชือสายคนตาบอดนั้น คือคนตาบอดคนหนึ่งจับปลายไม้เท้าซึ่งคนตาดีคนหนึ่งถือไม้ คนตาบอดอื่น ๆ ก็เกาะคนตาบอดนั้นต่อ ๆ กันไปโดยลำดับ ตั้ง ๕๐-๖๐ คน หากแต่เว้นคนตาดีที่ถือไม้เท้าคนเดียวแล้ว คนตาบอดก็ต้องเที่ยวคว้าอยู่ มีนิทานสาธกดังนี้ ยังมีนักเลงคนหนึ่งพบหมู่คนตาบอดแล้วหลอกลวงว่า ที่บ้านโน้นของเคี้ยวของกินหาได้ง่าย ฝ่ายหมู่คนตาบอดได้ยินดังนั้นแล้วก็เกิดอุตสาหะปรารถนาจะได้ของกินดี ๆ จึงอ้อนวอนคนตาดีว่าถ้ากระนั้นท่านจงกรุณานำพวกข้าพเจ้าไป ณ ที่นั้นเถิด นาย!

พวกข้าพเจ้าจะให้รางวัล ครั้นได้ของรางวัลแล้วจึงพาคนตาบอดพวกนั้นไปในระหว่างทางหลีกลงเสียจากทาง พาเที่ยวเดินวนรอบต้นไม้ใหญ่ ให้คนตาบอดเอามือสอดรักแร้ของกันและกันแล้วบอกว่า ยังมีการงานบางอย่างอยู่ พวกท่านจงไปก่อนเถิด แล้วหนีไปเสีย คนตาบอดเหล่านั้นแม้เดินไปในกลางวันแสก ๆ ก็ไม่พบทาง ร้องโวยวายต่าง ๆ ว่าคนตาดีอยู่ที่ไหน พ่อมหาจำเริญ! ทางอยู่ที่ไหน เมื่อไม่พบทางก็พากันตายอยู่ที่นั่นเอง (นัยอรรถกถา)

เปรียบเหมือนการอ้อนวอนพระจันทร์พระอาทิตย์

พ. วาเสฏฐะ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พวกไตรวิชชพราหมณ์ หรือแม้บริวารชนจำนวนมาก เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ทั้งในเวลาขึ้นทั้งในเวลาตก ก็พากันอ้อนวอนอยู่ พากันชมเชยอยู่ พากันประคองอัญชลีนอบน้อมล้อมวงอยู่มิใช่หรือ!

วา. อย่างนั้น พระโคดมผู้เจริญ พวกไตรวิชช-พราหมณ์ หรือแม้บริวารชนจำนวนมาก เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ทั้งในเวลาขึ้นทั้งในเวลาตก ก็พากันอ้อนวอนว่าพระจันทร์ผู้เจริญ จงขึ้นเถิด พระอาทิตย์ผู้เจริญ

จงขึ้นเกิด พากันกล่าวชมเชยสรรเสริญว่า พระจันทร์งามมีปริมณฑล มีแสงสว่างเป็นต้น พากันประคองอัญชลีนอบน้อมล้อมวงอยู่

พ. วาเสฏฐะ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พวกไตรวิชชพราหมณ์ หรือแม้บริวารชนจำนวนมาก เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ทั้งในเวลาขึ้นทั้งในเวลาตก ก็พากันอ้อนวอนอยู่ พากันชมเชยอยู่ พากันประคองอัญชลีนอบน้อมล้อมวงอยู่ ดังนี้ ย่อมอาจจะแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ มีได้หรือ ?

วา. มีไม่ได้เลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ก็เมื่อมีไม่ได้เช่นนั้น หรหมอันไตรวิชชพราหมณ์ก็ยังไม่เคยเห็นเอง........ ไตรวิชชพราหมณ์เหล่านั้นแลก็ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่รู้ซึ่งพรหมใด ไม่เห็นซึ่งพรหมใด เราแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมนั้นว่า นี้แลคือทางตรง นี้แลคือทางที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้ จะมีได้หรือ ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาษิตของไตรวิชชพราหมณ์ ก็สำเร็จเพียงเป็นภาษิตที่ไร้ผลมิใช่หรือ ?

วา. แน่นอนทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ! เป็นจริงอย่างที่ตรัสนั้น

พ. สาธุ ดีละ วาเสฏฐะ! ข้อที่ไตรวิชชพราหมณ์ไม่รู้ไม่เห็น จะแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมนั้นว่า นี้แลคือทางตรง นี้แลคือทางที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้ นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้!

เปรียบเหมือนนางงาม

พ. วาเสฏฐะ! เปรียบเหมือนบุรุษพูดอย่างนี้ว่า เราต้องการ เรารักนางงามในชนบทนี้ ครั้นถูกถามว่า พ่อมหาจำเริญ! พ่อต้องการ พ่อรักนางงามคนใด นางงามคนนั้น พ่อรู้จักไหมว่า หล่อนเป็นนางพญา หรือนางพราหมณ์ หรือแม่ค้า หรือกรรมกร ดังนี้ก็ได้แต่ตอบว่าไม่รู้จัก ครั้นถูกซักต่อไปว่า พ่อมหาจำเริญ! พ่อต้องการ พ่อรักนางงามคนใด นางงามคนนั้น พ่อรู้จักไหมว่า หล่อนมีชื่ออย่างนี้ มีนามสกุลอย่างนี้ สูงหรือต่ำหรือปานกลาง ดำหรือขาว มีผิวคร้ามหรืออ่อนนวล อยู่ที่หมู่บ้านตำบลหรือเมืองไหน ดังนี้ ก็ได้แต่ตอบว่า ไม่รู้จัก ครั้นถูกซักหนักเข้าว่า พ่อมหาจำเริญ! พ่อไม่รู้จัก ไม่เคย

เห็นนางงามคนใด พ่อยังต้องการ ยังรักนางงามคนนั้นอยู่อีกหรือ ก็จำต้องยอมรับว่าอย่างนั้น วาเสฏฐะ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนี้ คำพูดของบุรุษนั้นก็ไม่สำเร็จผลแต่อย่างไรมิใช่หรือ ?

วา. แน่นอนทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ! คำพูดของบุรุษนั้นก็ต้องเป็นเช่นนั้น.

พ. ข้อนั้นฉันใด พรหมอันไตรวิชชพราหมณ์ไม่เคยเห็นเองก็เหมือนฉันนั้น...... ภาษิตของไตรวิชชพราหมณ์ก็ไม่สำเร็จผลแต่อย่างไรมิใช่หรือ ?

วา. แน่นอนทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ! เป็นจริงอย่างที่ตรัสนั้น.

พ. สาธุ ดีละ วาเสฏฐะ! ข้อที่ไตรวิชชพราหมณ์ไม่รู้ไม่เห็นพรหม จะแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมนั้นว่า นี้แลคือทางตรง นี้แลคือทางที่นำผู้เดินตามไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ?

เปรียบเหมือนบันไดที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง

พ. วาเสฏฐะ! เปรียบเหมือนบุรุษทำบันไดสำหรับขึ้นปราสาทไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ครั้นถูกถามว่า พ่อ

มหาจำเจริญ! ท่านทำบันไดสำหรับขึ้นปราสาทใด ปราสาทนั้นท่านรู้จักหรือไม่ว่า อยู่ทิศตวันออก ทิศใต้ ทิศตวันตก หรือทิศเหนือ สูงหรือต่ำหรือปานกลาง ก็ได้แต่ตอบว่าไม่รู้จัก ครั้นถูกซักต่อไปว่า พ่อมหาจำเจิญ! ท่านไม่รู้ไม่เห็นปราสาทใด ท่านทำบันไดสำหรับขึ้นปราสาทนั้นได้หรือ ก็จำต้องยอมรับว่าอย่างนั้น วาเสฏฐะ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนี้ คำพูดของบุรุษนั้นก็ไม่สำเร็จผลแต่อย่างไรมิใช่หรือ?

วา. แน่นอนทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ! คำพูดของบุรุษนั้นก็เป็นเช่นนั้น.

พ. ข้อนั้นฉันใด พรหมอันไตรวิชชพราหมณ์ไม่เคยเห็นเองก็เหมือนฉันนั้น........ ภาษิตของพวกไตรวิชชพราหมณ์ก็ไม่สำเร็จผลแต่อย่างไรมิใช่หรือ?

วา. แน่นอนทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ! เป็นจริงอย่างที่ตรัสนั้น.

พ. สาธุ ดีละ วาเสฏฐะ! ข้อที่ไตรวิชชพราหมณ์ไม่รู้ไม่เห็นพรหม จะแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมนั้นว่า นี้แลคือทางตรง นี้แลคือทางที่นำผู้เดินตาม

ไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

เปรียบเหมือนแม่น้ำอจิรวดี

พ. วาเสฏฐะ! เปรียบเหมือนแม่น้ำอจิรวดีนี้ ที่เต็มอยู่ด้วยน้ำ มีน้ำเต็มอยู่เสมอ กาอาจดื่มได้ ผิว่าบุรุษผู้ต้องการข้ามฝั่ง ผู้แสวงหาฝั่ง ผู้จะไปถึงฝั่ง ผู้ประสงค์จะข้ามแม่น้ำจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น จะพึงมา เขายืนที่ริมฝั่งนี้แล้วพึงร้องเรียกริมฝั่งโน้นว่า ท่านจงมารับข้าพเจ้าจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น ๆดังนี้ ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เพราะเหตุแห่งการร้องเรียกก็ดี เพราะเหตุแห่งการอ้อนวอนก็ดี เพราะเหตุแห่งความปรารถนาก็ดี เพราะเหตุแห่งการกราบไหว้ก็ดีของบุรุษนั้น ริมฝั่งโน้นจะพึงมาถึงริมฝั่งนี้ได้บ้างหรือ?

วา. ไม่ได้เลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ข้อนั้นฉันใด พวกไตรวิชชพราหมณ์ก็เหมือนฉันนั้นแล เมื่อสละธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ เมื่อยังสมาทานธรรมที่ทำไม่ให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ พากันกล่าวอย่างนี้ว่า เราจะสวดอ้อนวอนพระอินทร์ พระจันทร์ พระวรุณ พระอิศวร พระประชาบดี พระพรหม พระมหินท์ ดังนี้ และไตรวิชชพราหมณ์เหล่านั้น ผู้สละ

ธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ ยังสมาทานธรรมที่ทำไม่ให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป จักเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหม นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือนแม่น้ำอจิรวดีนี้ ที่เต็มอยู่ด้วยน้ำ มีน้ำเต็มอยู่เสมอ กาอาจดื่มได้ ถ้าว่าบุรุษผู้ต้องการข้ามฝั่ง ผู้แสวงหาฝั่ง ผู้จะไปถึงฝั่ง ผู้ประสงค์จะข้ามแม่น้ำจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น จะพึงมา แต่เขาใช้เชือกผูกแขนไว้ข้างหลังกับริมฝั่งนี้อย่างมั่นคงแน่นหนา วาเสฏฐะ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นจะพึงไปจากฝั่งนี้ถึงฝั่งโน้นได้แลหรือ?

วา. ไม่ได้เลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ข้อนั้นฉันใด เครื่องผูกคือกามคุณ ๕ ก็เหมือนฉันนั้นแล กามคุณ ๕ นี้เรียกว่า อัททุ (เครื่องมัดเหมือนโซ่) บ้าง พันธนะ (เครื่องผูก) บ้าง ในวินัยของพระอริยะ, ๕ อย่างนั้น คือรูปที่พึงรู้ได้ด้วยตา น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าเจริญใจ น่ารัก ระคนด้วยกาม น่ายินดี เสียงที่พึงรู้ได้ด้วยหู........กลิ่นที่พึงรู้ได้ด้วยจมูก...... รสที่พึงรู้ได้ด้วยลิ้น........ โผฏฐัพพะที่พึงรู้ได้ด้วยกาย..........เหล่านี้

กามคุณ ๕ ที่เรียกว่า เครื่องมัดบ้าง เครื่องผูกบ้าง ในวินัยของพระอริยะ ไตรวิชชพราหมณ์ยินดี หมกมุ่น ติดอยู่ในกามคุณ ๕ นี้ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาสลัดออก บริโภคอยู่ เมื่อสละธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ ยังสมาทานธรรมที่ทำไม่ให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ ยินดีหมกมุ่น ติดอยู่ในกามคุณ ๕ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาสลัดออก บริโภคอยู่ ยังมีกามฉันท์เป็นเครื่องผูก เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป จักเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหมนั้นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ (บาลี)

กามคุณ แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ กาม ๑ คุณ ๑ ในที่นี้ กาม แปลว่าอารมณ์อันยวนใจให้ใคร่, คุณ แปลว่าเครื่องผูก, รวมเข้าด้วยกันเป็นกามคุณ แปลว่าเครื่องผูกคืออารมณ์อันยวนใจให้ใคร่ ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะ ทั้ง ๕ นี้เรียกว่ากามารมณ์ เป็นอารมณ์ที่ (มั่นหมายว่า) น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าเจริญใจ ให้เกิดรักระคนด้วยกาม ซึ่งก่อให้เกิดยินดี คือเป็นเหตุให้เกิดราคะยินดี หมกมุ่น ติดอยู่ จึงไม่หลุดพ้นถึงธรรมเป็นสาระเพราะไม่เห็นโทษ ปราศจากปัญญาเครื่องกำหนดรู้ ปราศ-

จากปัญญาพิจารณาแล้วบริโภคอาศัย (นัยอรรถกถา)

พ. วาเสฏฐะ! แม่น้ำอจิรวดีนี้ ที่เต็มไปด้วยน้ำ มีน้ำเต็มอยู่เสมอ กาอาจดื่มได้ ผิว่าบุรุษผู้ต้องการข้ามฝั่ง ผู้แสวงหาฝั่ง ผู้จะไปถึงฝั่ง ผู้ประสงค์จะข้ามแม่น้ำจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น จะพึงมา แต่เขานอนคลุมศีรษะอยู่บนฝั่งนี้เสีย ท่านสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน บุรุษนั้นจะพึงไปจากฝั่งนี้ถึงฝั่งโน้นได้บ้างหรือ?

วา. ไม่ได้เลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ข้อนั้นฉันใด เครื่องกั้น ๕ นี้ก็เหมือนฉันนั้น นิวรณ์ ๕ นี้เรียกว่า **อาวรณา** (เครื่องกั้น) บ้าง **นิวรณา** (เครื่องกีดขวาง) บ้าง **โอนาหนา** (เครื่องถ่วง) บ้าง **ปริโยหนา** (เครื่องปกคลุม) บ้าง ในวินัยของพระอริยะ, ๕ อย่างนั้น คือกามฉันท์ (ความพอใจรักใคร่) พยาบาท(ความคิดปองร้าย) ถีนมิทธะ (ความคร้านกายคร้านใจ) อุทธัจจะกุกกุจจะ (ความฟุ้งส้านรำคาญ) วิจิกิจฉา (ความสงสัย) เหล่านี้แล วาเสฏฐะ! นิวรณ์ ๕ ที่เรียกว่าเครื่องกั้นบ้าง เครื่องกีดขวางบ้าง เครื่องถ่วงบ้าง เครื่องปกคลุมบ้าง ในวินัยแห่งพระอริยะ, ไตรวิชชพราหมณ์อันนิวรณ์ ๕ กั้นไว้ ขวางไว้ ถ่วงไว้ คลุมไว้ จึงได้สละธรรมที่ทำให้เป็น

พราหมณ์ประพฤติอยู่ ยังสมาทานธรรมที่ทำไม่ให้เป็นพราหมณ์ประพฤติอยู่ เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป จักเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหม นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

พ. วาเสฏฐะ ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านเคยได้ยินบ้างไหม พวกพราหมณ์ผู้หลักผู้ใหญ่ ชั้นอาจารย์รองและอาจารย์ใหญ่กล่าวกันมาว่า พรหมยังมีใจเกาะเกี่ยวในกามารมณ์ หรือมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ ?

วา. มีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ พระโคดมผู้เจริญ !

พ. พรหมยังมีจิตต์มีเวร หรือมีจิตต์ไม่มีเวร ?

วา. มีจิตต์ไม่มีเวร พระโคดมผู้เจริญ !

พ. พรหมยังมีจิตต์คิดเบียดเบียน หรือมีจิตต์ไม่คิดเบียนเบียน ?

วา. มีจิตต์ไม่คิดเบียดเบียน พระโคดมผู้เจริญ !

พ. พรหมยังมีจิตต์เศร้าหมอง หรือมีจิตต์ไม่เศร้า–หมอง ?

วา. มีจิตต์ไม่เศร้าหมอง พระโคดมผู้เจริญ !

พ. พรหมมีจิตต์อยู่ในอำนาจ หรือมีจิตต์ไม่อยู่ในอำนาจ ?

วา. มีจิตต์อยู่ในอำนาจ พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ไตรวิชช–พราหมณ์ยังมีใจเกาะเกี่ยวในกามารมณ์ หรือมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ ?

วา. ไตรวิชชพราหมณ์ยังมีใจเกาะเกี่ยวในกามารมณ์ พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ยังมีจิตต์มีเวร หรือมีจิตต์ไม่มีเวร ?

วา. ยังมีจิตต์มีเวร พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ยังมีจิตต์คิดเบียดเบียน หรือมีจิตต์ไม่คิดเบียด–เบียน ?

วา. ยังมีจิตต์คิดเบียดเบียน พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ยังมีจิตต์เศร้าหมอง หรือมีจิตต์ไม่เศร้าหมอง ?

วา. ยังมีจิตต์เศร้าหมอง พระโคดมผู้เจริญ!

พ. มีจิตต์อยู่ในอำนาจ หรือมีจิตต์ไม่อยู่ในอำนาจ ?

วา. มีจิตต์ไม่อยู่ในอำนาจ พระโคดมผู้เจริญ! (บาลี)

พรหมมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ เพราะไม่มีกามฉันท์, มีจิตต์ไม่มีเวร เพราะไม่มีพยาบาท, มีจิตต์ไม่คิดเบียดเบียน (ไม่ลำบาก) เพราะไม่มีถีนมิทธะ, มีจิตต์

ไม่เศร้าหมอง เพราะไม่มีอุทธัจจะกุกกุจจะ มีจิตต์อยู่ในอำนาจ เพราะไม่มีวิจิกิจฉา (นัยอรรถกถา)

พ. วาเสฏฐะ! ไตรวิชชพราหมณ์ยังมีใจเกาะเกี่ยวในกามารมรมณ์, ยังมีจิตต์มีเวร, ยังมีจิตต์คิดเบียดเบียฬ, ยังมีจิตต์เศร้าหมอง, ยังมีจิตต์ไม่อยู่ในอำนาจ. ฝ่ายพรหมมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์, มีจิตต์ไม่มีเวร, มีจิตต์ไม่คิดเบียดเบียน, มีจิตต์ไม่เศร้าหมอง, มีจิตต์อยู่ในอำนาจ. เมื่อพราหมณ์กับพรหมต่างกันเช่นนี้ จะเทียบเสมอกันได้แลหรือ?

วา. ไม่ได้เลย พระโคดมผู้เจริญ!

พ. สาธุ ดีละ วาเสฏฐะ! ไตรวิชชพราหมณ์เหล่านั้นแล ซึ่งยังมีใจเกี่ยวในกามารมณ์เป็นต้น จนถึงมีจิตต์ไม่อยู่ในอำนาจเบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป จักเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหม ซึ่งมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์เป็นต้น จนถึงมีจิตต์อยู่ในอำนาจ นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้

ก็แล วาเสฏฐะ! ไตรวิชชพราหมณ์เหล่านั้นเดินผิดทางจมลงในทางไปพรหมโลก ครั้นจมลงแล้วถึงความข้องอยู่ ยังดำเนินไป ชะรอยเข้าใจว่าเป็นทางสบาย เพราะ

ฉะนั้น ไตรวิชชาที่ส่องทางไปพรหมโลกแห่งไตรวิชช-พราหมณ์ทั้งหลาย จึงเรียกว่า ไตรวิชชาป่าใหญ่ บ้าง ไตรวิชชาไพรวัน บ้าง, ไตรวิชชาฉิบหาย บ้าง

มาณพกลับใจ

ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพกราบทูลดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ยินว่า พระโคดมผู้เจริญ ทรงรู้ทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหม.

พ. วาเสฏฐะ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บ้านมนสากตะ แต่นี้ไปก็ใกล้ ไม่ใช่จากนี้ไปก็ไกล มิใช่หรือ?

วา. อย่างนั้น พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษผู้เกิดและเจริญวัยในบ้านมนสากตะนี้ ออกมาจากบ้านในขณะนั้นเอง ถูกถามทางไปบ้านมนสากตะ จะต้องนึกนาน หรือนึกตอบได้ในทันที?

วา. หาต้องนึกนานไม่ พระโคดมผู้เจริญ!

พ. ข้อนั้นเพราะเหตุไร?

วา. เพราะบุรุษนั้นเกิดและเจริญวัยในบ้านมนสากตะนั้นเอง จึงรู้ได้ดีซึ่งทางไปบ้านมนสากตะตลอดทุกสายทีเดียว

พ. บุรุษนั้นเกิดและเจริญวัยในบ้านมนสากตะนั้นเอง เมื่อถูกถามทางไปบ้านนั้นยังมีต้องนึกนานหรือนึกตอบได้ในทันที ส่วนตถาคตเมื่อถูกถามถึงพรหมโลก หรือข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลก หาต้องนึกนานหรือนึกตอบได้ในทันทีไม่เลย เพราะเรารู้ชัดอยู่ ทั้งหมู่พรหม ทั้งพรหมโลก ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลก ทั้งพรหมปฏิบัติแล้วด้วยประการใด จึงเข้าไปถึงพรหมโลก เราก็รู้ชัดเจนซึ่งประการนั้นด้วย.

มาณพยอมรับพระธรรมเทศนา

ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพจึงกราบทูลดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ยินว่า พระโคดมผู้เจริญทรงแสดงทางเพื่อความไปร่วมกันกับพวกพรหม ขอพระโคดมผู้เจริญทรงแสดงเพื่อความไปร่วมกันกับพวกพรหมแก่ข้าพระพุทธเจ้าเถิด ขอพระโคดมผู้เจริญ ทรงพระกรุณายกลูกพราหมณ์จากทางอบาย ให้ขึ้นถึงทางพรหมโลกเถิด.

พ. ถ้ากระนั้น วาเสฏฐะ! ท่านจงตั้งใจฟัง จงทำในใจให้ดี เราจะแสดง.

วาเสฏฐมาณพ ยอมรับตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค.

ทางไปถึงความร่วมกันกับพรหม

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสทางไปถึงความร่วมกันกับพรหม ดังนี้:-

วาเสฏฐะ! ตถาคตอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต-สัมมา สัมพุทธะ สมบูรณ์ด้วยไตรวิชชาและข้อปฏิบัติให้ถึงไตรวิชชา เป็นสุคโต ไปแล้วดี เป็น โลกวิทู รู้แจ้งโลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพุทธะผู้รู้และเบิกบานแล้วในคุณทั้งปวงเต็มที่ (ปลุกใจผู้อื่นให้รู้ตาม และเบิกบานเช่นนั้นด้วย) เป็น ภควา ผู้จำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน ท่านทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนโลกนี้กับทั้งเทพดามารพรหมและหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์และเทพดามนุษย์ให้รู้ตาม ท่านแสดงธรรมไพเราะทั้งในเบื้องต้นท่ามกลางที่สุด พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชะ ประกาศพรหมจรรย์บริบูรณ์บริสุทธิ์สิ้นเชิง คฤหบดีก็ตาม บุตรคฤหบดีก็ตาม ผู้เกิดในสกุลใดสกุลหนึ่งก็ตาม ฟังธรรมนั้นครั้นแล้วจึงได้มาซึ่งศรัทธาในตถาคต........มีปกติเห็นน่ากลัวในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย

ถึงพร้อมด้วยกายกรรมวจีกรรมเป็นกุศล มีอาชีวะหมดจด สมบูรณ์ด้วยศีล รักษาทวารในอินทรีย์ (สำรวมอินทรีย์) ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ (นึกและรู้สึกตัวได้) สันโดษ มีใจเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ) .....อย่างนี้แล วาเสฏฐะ! ภิกษุ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล.......เธอละอภิชฌาในโลกอยู่ด้วยจิตต์หายอภิชฌา ชำระจิตต์ให้หมดจดจากอภิชฌา ละความประทุษร้ายคือพยาบาทมีจิตต์ไม่พยาบาทอยู่ อนุเคราะห์เกื้อกูลหมู่สัตว์ทั่วไป ชำระจิตต์ให้หมดจดจากความประทุษร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทธะหายถีนมิทธะอยู่ สติสัมปชัญญะกำหนดหมายแสงสว่าง ชำระจิตต์ให้หมดจดจากถีนมิทธะ ละอุทธัจจะกุกกุจจะอยู่ด้วยจิตต์ไม่ฟุ้งส้าน มีจิตต์สงบแล้วภายใน ชำระจิตต์ให้หมดจดจากอุทธัจจะกุกกุจจะ ละวิจิ–กิจฉา หายวิจิกิจฉาอยู่ ไม่มีสงสัยที่จะพึงกล่าวว่าอย่างไร ๆ ในกุศลธรรมทั้งหลาย ชำระจิตต์ให้หมดจดจากวิจิกิจฉา.... พิจารณาเห็นโทษแห่งนิวรณ์ ๕ ว่าเหมือนลูกหนี้ เหมือนตัวโรค เหมือนเรือนจำ เหมือนคนใช้ เมือนทางไกลกันดาร และพิจารณาเห็นอนิสงส์แห่งนิวรณ์ ๕ ที่ละได้แล้วนั้น เหมือนหายเป็นหนี้ เหมือนหายโรค เหมือนพ้นจาก

การจองจำ เหมือนความเป็นไทย เหมือนภูมิภาคที่ปลอดภัย เมื่อพิจารณาเห็นนิวรณ์ ๕ ที่ละได้แล้วในตนอยู่เช่นนี้ ปราโมทย์ (ความปลื้มใจ) ก็เกิด เมื่อปลื้มใจ ปีติ (ความอิ่มใจ) ก็เกิด เมื่อใจมีปีติ นามกาย (ธรรมารมณ์) ก็สงบ ผู้มีนามกายสงบก็ย่อมเสวยสุข จิตต์ของผู้มีสุขจึงเป็นสมาธิ มีใจประกอบด้วยเมตตา คือปรารถนาให้หมู่สัตว์ได้ความสุขทั่วหน้า มีใจประกอบด้วยกรุณา คือปรารถนาให้หมู่สัตว์พ้นจากทุกข์ทั่วหน้า มีใจประกอบด้วยมุทิตา คือร่าเริงบันเทิงต่อสมบัติที่สัตว์อื่นได้ และมีใจประกอบด้วยอุเบกขา คือตั้งใจเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างไหน แผ่อัปปมัญญาพรหมวิหาร ๔ ประการนี้ตลอดทิศที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไพบูลย์เต็มที่ เป็นจิตต์ใหญ่ มีสัตว์หาประมาณมิได้เป็นอารมณ์ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่อัปปมัญญาพรหมวิหารตลอดโลก อันมีสัตว์ทั้งปวง ในที่ทั้งปวง ด้วยความมีใจเช่นนั้นแผ่ไปในสัตว์ทั้งปวง ทั้งทิศเบื้องบน (ทิศเหนือ) เบื้องต่ำ (ทิศใต้) เบื้องขวาง (ทิศตะวันออก, ทิศตะวันตก) ดังนี้อยู่เสมอ เปรียบเหมือนพราหมณ์ผู้มีกำลังสมบูรณ์เป่า-

สังข์ ก็จะพึงให้ได้ยินเสียงสังข์ตลอดทั้ง๔ทิศโดยไม่ต้องเห็นเหน็ดเหนื่อยเลยฉันใด การแผ่พรหมวิหาร๔ตลอดทั้ง ๔ทิศก็เหมือนฉันนั้นแล วาเสฏฐะ! เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุกติ ซึ่งเจริญแล้วอย่างนี้ที่เจริญพอประมาณ ก็ไม่คงอยู่เพียงนั้น ก็ไม่หยุดอยู่เพียงนั้นนี้แลคือทางเพื่อความไปร่วมกันกับพรหมละ

พ. วาเสฏฐะ ! ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ภิกษุมีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาอยู่อย่างนี้ ยังจะมีใจเกาะเกี่ยวในกามารมณ์ หรือมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ ?

วา, ภิกษุเช่นนั้นมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ พระโคดมผู้เจริญ !

พ. ยังมีจิตต์มีเวร หรือมีจิตต์ไม่มีเวร ?

วา. มีจิตต์ไม่มีเวร พระโคดมผู้เจริญ !

พ. ยังมีจิตต์คิดเบียดเบียน หรือมีจิตต์ไม่คิดเบียดเบียน ?

วา. มีจิตต์ไม่คิดเบียดเบียน พระโคดมผู้เจริญ !

พ. ยังมีจิตต์เศร้าหมอง หรือมีจิตต์ไม่เศร้าหมอง ?

วา. มีจิตไม่เศร้าหมอง พระโคดมผู้เจริญ!

พ. มีจิตอยู่ในอำนาจ หรือมีจิตไม่อยู่ในอำนาจ ?

วา. มีจิตอยู่ในอำนาจ พระโคดมผู้เจริญ!

พ. เพราะอย่างนี้ วาเสฏฐะ! ภิกษุมีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ ส่วนพรหมก็มีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์, ภิกษุมีจิตไม่มีเวร ส่วนพรหมก็มีจิตไม่มีเวร, ภิกษุมีจิตไม่คิดเบียดเบียน ส่วนพรหมก็มีจิตไม่คิดเบียดเบียน, ภิกษุมีจิตไม่เศร้าหมอง ส่วนพรหมก็มีจิตไม่เศร้าหมอง, ภิกษุมีจิตอยู่ในอำนาจ ส่วนพรหมก็มีจิตอยู่ในอำนาจ, เมื่อภิกษุกับพรหมต่างก็มีจิตเหมือนกันเช่นนี้ จะเทียบเสมอกันได้หรือไม่,

วา. เทียบเสมอกันได้ดีทีเดียว พระโคดมผู้เจริญ! ต่างก็มีพรหมวิหารธรรมอยู่เช่นเดียวกัน

พ. สาธุ ดีละ วาเสฏฐะ! ภิกษุผู้มีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์มีจิตไม่มีเวร มีจิตไม่คิดเบียดเบียน มีจิตไม่เศร้าหมอง มีจิตอยู่ในอำนาจ เบื้องหน้าแต่กายแตกทำลายไป จักเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหม ผู้มีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์ มีจิตไม่มีเวร มีจิตไม่คิดเบียดเบียน

มีจิตต์ไม่เศร้าหมอง มีจิตต์อยู่ในอำนาจได้แน่ดังนี้ นั่นเป็นฐานะที่จะมีได้ ด้วยประการฉะนี้ (บาลี)

เมตตา ในคำว่า เมตตาเจโตวิมุตติ์นั้น เป็นได้ทั้งอุปจารสมาธิ ทั้งอัปปนาสมาธิ เมตตาภาวนา คือการเจริญเมตตา จึงได้แก่การเจริญเมตตาให้เป็นอุปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิ ส่วนเมตตาเจโตวิมุตติ์หมายถึงที่เป็นอัปปนา-สมาธิอย่างเดียว กรุณา มุทิตา อุเบกขา พึงเทียบโดยนัยนี้ ที่เจริญพอประมาณนั้น หมายถึงการเจริญที่ยังเป็นกามาวจร น่าจะได้แก่อุปจารสมาธิ เพราะท่านว่าการเจริญหาประมาณมิได้นั้น ได้แก่ที่เจริญเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร ซึ่งเป็นอัปปนาสมาธิ, ที่ใช้คำว่าการเจริญหาประมาณมิได้ ก็เพราะเจริญให้พ้นชั้นบำเพ็ญพอประมาณขึ้นไป ด้วยการแผ่ไปทั่วทิศโดยเจาะจงบ้าง โดยไม่เจาะจงบ้าง, คำว่าก็ไม่คงอยู่เพียงนั้น ก็ไม่หยุดอยู่เพียงนั้น ได้แก่ที่เจริญพอประมาณยังเป็นกามาวจรก็ไม่ลดลงไม่คงอยู่ ในชั้นรูปาวจรและอรูปา-วจร อธิบายว่า การเจริญพรหมวิหารที่ยังมีกามเป็นอารมณ์นั้น ไม่อาจจะติดอยู่หรือทรงอยู่ ในระหว่างแห่งการเจริญพรหมวิหารที่มีรูปธรรมหรืออรูปธรรมเป็นอารมณ์ และจะ

แผ่ครอบการเจริญพรหมวิหารที่มีรูปธรรมหรืออรูปธรรมเป็นอารมณ์ รวมเข้าไว้ให้เป็นโอกาสของกามาวจรหาได้ไม่โดยที่แท้ การเจริญพรหมวิหารที่มีรูปธรรมหรืออรูปธรรมเป็นอารมณ์นั่นเอง แผ่ครอบการเจริญพรหมวิหารที่ยังมีกามเป็นอารมณ์แล้วรวบเข้าไว้ให้เป็นโอกาสของตนเสียได้ เหมือนห้วงน้ำใหญ่ท่วมทับห้วงน้ำน้อยฉะนั้น ครั้นแล้วนำผลแห่งการเจริญพรหมวิหารนั้นเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้-เองเทียว (นัยอรรถกถา) แสดงว่าการเจริญพรหมวิหารแม้ที่ยังเป็นกามาวจรก็ไม่คงอยู่ไม่หยุดอยู่ เพียงชั้นนั้น ย่อมเป็นปัจจัยสืบต่อขึ้นไปถึงชั้นรูปาวจร หรืออรูปาวจร จึงได้ตรัสไว้ในที่อื่นโดยใจความว่า การเจริญพรหมวิหารที่เป็นเจโตวิมุตติเป็นที่รวมโพธิปักขิยธรรมไว้ทั้งหมด (เอ อํ)

การแสดงตนเป็นอุบาสก

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสพระธรรมเทศนาจบแล้ว วาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสกว่า ภาษิตของพระองค์ไพเราะยิ่งนัก ๆ พระโคดมผู้เจริญทรงประกาศพระธรรม-เทศนา โดยบรรยายคือกระบวนความหลายอย่าง ให้

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นทางที่จะปฏิบัติแจ้งชัดแก่ปัญญา อุปมาดุจบุคคลหงายของที่คว่ำ หรือเช่นเปิดของที่มีสิ่งกำบังไว้ หรือเหมือนบอกทางให้แก่คนหลง หรือเปรียบอย่างตามประทีปอันรุ่งโรจน์ไว้ในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีนัยน์ตาจักได้เห็นฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอถึงพระโคดมผู้เจริญ กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งพำนัก ขอพระโคดมผู้เจริญทรงจำข้าพระพุทธเจ้าไว้ว่า เป็นอุบาสกถึงสรณะจนตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป (บาลี)

มาณพทั้ง ๒ นี้ถึงสรณะครั้งที่ ๑ เพราะได้ฟังวาเสฏฐสูตร ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์, ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒ ครั้นต่อมาอีกไม่กี่วัน ก็ได้บรรพชา เพราะได้ฟังอัคคัญญสูตร จึงได้อุปสมบท และพระหัตตผล (นัยอรรถกถา)

เนื้อความในพระสูตรกับทั้งนัยอรรถกถาจบลงเพียงนี้ แต่นี้ไปจะกล่าวถึงอุบัติเหตุและรวมความตลอดเรื่อง ซึ่งจะพึงพิจารณาเห็นว่า พระผู้มีพระภาค มีพระพุทธปฏิภาณอย่างเอกอุเพียงไร แม้ในพระสูตรก็มีเนื้อธรรมกำกับอยู่ตั้งแต่ต้นจนจบ มีคติเตือนใจให้นิยมชมชื่นในสัมมาปฏิบัติโดยครบถ้วน ไม่มีขาดตกบกพร่องแต่ประการใด

ประการหนึ่งเลย ดังจะสาธกให้เห็นพอเป็นทางพิจารณาต่อไปนี้

อุบัติเหตุ

คนพวกหนึ่ง ถือตัวว่าเป็นเหล่ากอสืบเนื่องมาแต่พรหม จึงได้นามว่าพราหมณ์ แปลว่า เป็นวงศ์พรหม มีเวท คือตำหรับแสดงคำสวดอ้อนวอนเทพดาและการบูชายัญ กับทั้งมนต์สำหรับเซ่น และกิจที่จะต้องทำในศาสนาพราหมณ์ ๓ อย่าง คือ อิรุพเพท ๑ ยชุพเพท ๑ สามเพท ๑ ถ้าเติมอถัพพนเพทเข้าก็เป็น ๔ นี้เรียกว่า ไตรเพท ที่ตรัสเรียกในพระสูตรนี้ว่า เตวิชชา หรือไตรวิชชา โดย ทรงอนุโลมใช้ตามโวหารนั้น พวกพราหมณ์ถือว่าไตรเพทเป็นธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ และเป็นทางไปเกิดร่วมกันกับพวกพรหมผู้จบไตรเพทตรัสเรียกว่า ไตรวิชชพราหมณ์ ๆ สำคัญตนว่าอยู่จบ พรหมจรรย์ คือเสร็จกิจ ถึงฝั่งแห่งไตรเพท ส่วนคนพื้นเมืองในประเทศอินเดียสมัยนั้น สงเคราะห์ลงในวรรณะ ๔ เหล่า ได้ถือตามลัทธิ–พราหมณ์ ประพฤติตามคำสอนในไตรเพทและเพทางค์อันเป็นต้นคัมภีร์ ถือว่าโลกธาตุทั้งปวงมีเทพดาสร้าง มีเทพยดา

ประจำธาตุต่างอย่าง เช่นดิน น้ำ ไฟ ลม มีเทพดาต่างองค์ เป็นเจ้าของ กราบไหว้เซ่นสรวงเทพดานั้น ๆ อ้อนวอนขอให้ประสิทธิ์ผลที่ตนปรารถนา ทำพิธีเพื่อสวัสดิมงคลด้วยบูชายัญ คือติดเพลิงขึ้นแล้วเซ่นสรวง มีวิธีประพฤติวัตร์เป็นการบุญ เรียกว่า ตบะ คือย่างกิเลสด้วยการทรมานร่างกายให้ได้ความลำบาก ถ้าสิ้นชีวิตด้วยการประพฤติตบะนั้น ก็ได้ไปสวรรค์จนถึงพรหมโลกเป็นที่สุด หากแต่ในสมัยนั้นมีคณาจารย์เจ้าลัทธิมากด้วยกัน อาจริยวาทจึงแตกต่างกันตามลัทธินั้น ๆ วาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพเป็นศิษย์ต่างอาจารย์ ต่างก็เชื่อถือเชิดชูอาจริยวาทของตน ๆ ว่าดีชอบ จึงเกิดเถียงกันขึ้นคนหนึ่งว่า ทางไปถึงพรหมโลก ซึ่งเป็นอาจริยวาทของตนเท่านั้นเป็นทางตรง อีกคนหนึ่งไม่เห็นด้วย จึงคัดค้านว่าไม่ใช่ ยืนยันอาจริยวาทของตนถ่ายเดียว ต่างคนต่างอ้างอาจริยวาท จึงไม่อาจตกลงยินยอมเห็นร่วมกันเองได้ เพราะอาจริยวาทนั้นเองก็ยังแตกต่างกัน เป็นนานาวาทะ ฝ่ายผู้ถือก็เชื่อตามไป โดยไม่ได้ใคร่ครวญพิจารณาให้เห็นจริงด้วยปัญญา เป็นความเชื่อถืออย่างงมงาย จัดเข้าได้ในลักษณะความเชื่อถืองมงาย ๑๐

อย่าง ข้อว่าถือโดยความนับถือว่าผู้นี้เป็นครูของเรา ที่พระพุทธเจ้าตรัสห้ามกาลามชนไม่ให้ถือเช่นนั้น แต่เป็นโชคดีของมาณพทั้ง ๒ ที่ได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะครั้งหนึ่งจึงเป็นเหตุให้วาเสฏฐมาณพ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าขึ้นได้ และก็ประจวบกันพอดีที่ได้เสด็จ มาประทับอยู่ณที่ใกล้ ๆ นั่นเองถ้าไม่เช่นนั้น ปัญหาเรื่องทางและไม่ใช่ทางไปพรหมโลกก็จะจบลงไม่ได้ และทั้ง ๒ มาณพก็จะไร้ผลเพราะความเชื่องมงายของตน คงไม่ได้สำเร็จพระอรหัตตผลในปัจจุบันเห็นทันตาเป็นแน่

ตอนนี้ ได้คติเตือนใจ ๒ ประการ คือ ;–

๑. นานาวาทะ คือคำพูดแตกต่างกัน คำสอนแตกต่างกัน ด้วยผู้พูดหรือผู้สอนเชื่อถือตาม ๆ กันมา ไม่ได้ใคร่ครวญสอบสวนด้วยปัญญา จนเหตุผลปรากฏแก่ใจของตนตามเป็นจริง เป็นเหตุให้เกิดวิคคหะ การถือผิด การถือต่างกัน การถือแย้งกัน การถือขัดกัน เรียกสั้น ๆ ว่าเถียงกัน แรงกว่านั้นกลายเป็นวิวาท พูดผิด พูดต่างกัน พูดแย้งกัน พูดขัดกัน เรียกสั้น ๆ ว่าทะเลาะกัน ใน ๒

อย่างนั้น วิคคหะเกิดขึ้นก่อน วิวาทเกิดทีหลัง คือเถียงกันก่อนแล้วกลายเป็นวิวาทกัน

๒. ความเชื่อถืองมงาย เป็นเหตุให้ยึดมั่นอาจริยวาทและไร้ผล เป็นมูลรากแห่งวิคคหะ เช่นมาณพทั้ง ๒ นี้เป็นตัวอย่าง เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสห้ามไม่ให้เชื่อถือโดยอาการ ๑๐ อย่าง มีเชื่อถือโดยได้ฟังตามกันมาเป็นต้นจนถึงเชื่อถือโดยความนับถือ ว่าผู้เป็นครูของเราเป็นที่สุด ซึ่งตรัสแก่กาลามชนในกาลามสูตร หากแต่รู้สึกตัวจนกลับใจได้ ก็อาจแก้ร้ายให้กลายเป็นดี เช่นมาณพทั้ง ๒ นี้ก็ไม่ไร้ผล นำตนให้พ้นทุกข์ได้

พระพุทธปฏิภาณ

เมื่ออ่านพระสูตรนี้จบแล้ว คงได้ความส่องพระพุทธปฏิภานให้เห็นเด่นชัดเป็น ๓ ตอน คือ ตอนต้น ทรงกลับใจมาณพให้คลายจากความเชื่อถืองมงาย, ตอนกลาง ทรงน้อมใจมาณพให้เชื่อถูกทาง, ตอนที่สุด ทรงแสดงข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลกจนมาณพสิ้นสงสัย ซึ่งจะพึงเห็นพอเป็นนิทัสสนนัยดังต่อไปนี้

ตอนต้น เป็นอารัมภกถา ทรงปรารภปัญหาที่ผู้ทูล

ถามสงสัยให้คลายความเชื่อถือในลัทธิเดิม เช่นทรงเริ่มย้อนถามให้มาณพรับรองถึง ๓ ครั้ง ก็เพราะมาณพยังคงยืนยันอยู่ว่า ทางที่พราหมณ์ผู้อาจารย์สอนไว้นั้น เป็นทางตรงนำผู้เดินตามไปถึงพรหมโลก ถึงคำสอนของพราหมณ์แตกต่างกัน ก็นำไปถึงพรหมโลกแห่งเดียวกันได้ทั้งนั้น แม้พระองค์ทรงทราบแล้วว่า นั่นไม่ใช่ทางไปถึงพรหมโลก ก็ไม่ตรัสพ้อตรงไปตรงมา แต่กลับทรงยกคำสอนของพราหมณ์ขึ้นถาม ให้มาณพพิจารณาเห็นเองว่า คำสอนนั้นไม่อาจอำนวยผลได้จริง เพราะเหตุกับผลขัดแย้งกันเอง คือพราหมณ์ผู้สอนทั้งในปางก่อนทั้งที่มีตัวอยู่ในบัดนี้ ล้วนยังไม่เคยรู้เคยเห็นพรหม หรือที่อยู่ของพรหมเลย ได้แต่สอนตามกันมาอย่างนั้นเอง ทรงยกสิ่งภายนอกที่เห็นได้ง่าย ๆ มาเป็นอุปมา ให้มาณพพิจารณาเปรียบเทียบกันดู จนรู้เห็นได้เองว่า คำสอนของพราหมณ์นั้นไร้ผล เป็นจริงอย่างนั้นหาได้ไม่ เพราะผิดหลักความจริงที่เป็นธรรมดา จึงทรงยกคำพูดของพวกพราหมณ์ที่มาณพเคยได้ยินมาว่า พรหมเป็นอย่างไรนั้นเองมาเทียบกับพราหมณ์ ให้เห็นความต่างกัน เช่นพราหมณ์ยังมีใจเกาะเกี่ยวในกามารมณ์ ส่วนพรหมมีใจ

ไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์เป็นต้น เมื่อพราหมณ์กับพรหมต่างกันเช่นนี้ จะเทียบเสมอกันได้อย่างไร นี้เป็นอุทาหรณ์ในฝ่ายที่ไม่เสมอกัน คือร่วมกันไม่ได้ ส่วนฝ่ายที่เสมอกันคือร่วมกันได้นั้นทรงยกภิกษุที่มีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์เทียบกับพรหมซึ่งมีใจเป็นเช่นเดียวกัน ซึ่งใคร ๆ ก็อาจเห็นได้ว่าเสมอกัน จึงเทียบกันได้สนิทดี ข้ออุปมาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เรื่องที่ทรงนำมาสั่งสอนนั้นล้วนเป็นเรื่องที่คิดเห็นเองได้ง่าย ๆ ไม่ใช่เรื่องที่เกินวิสัยของผู้ฟังเลย เว้นแต่ไม่คิดก็ไม่เห็น เช่นสิ่งสภาพทั้งหลายในโลกนี้เอง ไม่ใช่โลกอื่น เมื่อน้อมเข้ามาพิจารณาเปรียบเทียบให้รู้เห็นความจริงของสิ่งสภาพเหล่านั้นแล้ว ก็สำเร็จเป็นความรู้เห็นธรรม เพราะโลกนี้เป็นที่ปรากฏของธรรม ถ้าโลกไม่มีธรรมก็ไม่มีที่ปรากฏ เมื่อมาณพตั้งสติกำหนดพิจารณาตามไป จึงเห็นจริงว่าทางนั้นไม่ใช่ทางไปถึงพรหมโลก ตามที่อาจารย์ได้สอนสืบ ๆ กันมาแน่แล้ว จึงทรงแสดงให้เห็นโทษแห่งคำสอนนั้นว่า เป็นไตรวิชชาป่าใหญ่ คือไม่มีที่พึ่งพำนักอาศัย เป็นไตรวิชชาไพรวัน เพราะเป็นเหมือนป่าไม้มีน้ำ ปกคลุมไปด้วยต้นไม้ดอกผลที่ใช้การอะไรไม่ได้

เป็นไตรวิชชาฉิบหาย เพราะจะต้องเสื่อมเสียญาติโภคทรัพย์ ทิฏฐิและศีล ตกลงไปในอบาย จนมาณพเห็นจริงด้วยปัญญาว่า ไตรวิชชาหรือไตรเพทของพราหมณ์เป็นทางผิด ไม่อาจนำผู้เดินตามไปถึงพรหมโลกได้จริง แม้อาจารย์ผู้สอนเองก็ไม่อาจเข้าไปถึงความร่วมกันกับพรหมได้ ผู้อื่นซึ่งเป็นศิษย์จะเข้าไปถึงได้อย่างไร จึงคลายความเชื่อถือในลัทธิเดิม หันกลับมาปรารถนาจะทราบทางไปพรหมโลกที่ถูกต้อง ของพระพุทธเจ้า ซึ่งตนเชื่อแน่ว่าเป็นผู้ฉลาดในเรื่องทางในโลกนี้ไม่มีตัวจับ ครั้นแล้วก็กลับใจจากลัทธิเดิมที่เคยเชื่อถือมานมนาน

ตอนกลาง เมื่อมาณพกลับใจได้เช่นนั้นแล้ว เพื่อให้มาณพได้ความมั่นใจในพระองค์ ด้วยความรู้ของตนเอง จึงทรงย้อมถามให้มาณพตอบตามความจริงที่ได้พิจารณาเห็น เช่นที่ตรัสถามว่า บ้านมนสากตะจากนี้ไปใกล้หรือไกล ผู้ที่เกิดและเจริญวัยในบ้านนั้น ในขณะที่ออกมาจากบ้านนั้นเอง เมื่อถูกถามทางไปบ้านมนสากตะ ก็ตอบได้ทันทีดังนี้เป็นต้น ส่วนพระญาณของพระพุทธเจ้า มีปรากฏแจ่มใสอยู่เสมอเป็นนิตย์ ไม่มีเหตุใด ๆ จะทำให้เป็นอันตรายได้เลย เป็นพระ

สัพพัญญุตญาณ ทรงรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงทุกสิ่งทุกประการและทุกขณะ เมื่อใครมาทูลถามอย่างใด ๆ ก็ทรงตอบได้ทันท่วงทีโดยไม่ต้องนึกคิดแต่อย่างไร แม้ทางไปพรหมโลกก็อยู่ใกล้ ๆ แค่นี่เอง หากแต่เว้นพระพุทธเจ้าเสียแล้ว แม้ใกล้ก็เหมือนไกล ดั่งไตรวิชชาของพราหมณ์ไม่อาจนำผู้ดำเนินตามไปถึงพรหมโลกได้ ตั้งแต่กาลไหน ๆ มา ฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงรู้จักพรหมด้วย ทรงรู้จักพรหมโลกด้วย ทรงรู้ข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลกด้วย ทรงรู้ชัดว่าอะไรเป็นเหตุให้พรหมเข้าไปถึงพรหมโลกด้วย มาณพจึงเชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ จนถึงกับอ้อนวอนขอให้โปรดยกตนจากอบายคือไตรเพท เข้าไปถึงพรหมโลกที่ถูกต้อง เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเตือนให้ตั้งใจฟังด้วยทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์ ก่อนแต่จะทรงแสดงข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลก ก็ด้วยว่าทางไปพรหมโลกนั้นไม่ใช่ทางไปด้วยกาย หากแต่เป็นทางไปด้วยจิตต์ เมื่อไม่ตั้งใจฟังด้วยดี ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์ ผู้ตั้งใจฟังด้วยทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์ จึงได้ประสพผลตามปรารถนา เพราะฉะนั้นก่อนแต่จะทรงแสดงพระธรรมเทศนา

จึงทรงเตือนผู้ฟังให้ส่งกระแสใจไปตาม ก็เพื่อให้ได้ความรู้ตามไปในขณะนั้นเอง ความรู้นั้นก็จะปรากฏที่จิตต์ ผลที่เกิดจากความรู้นั้นก็จะปรากฏที่จิตต์เช่นเดียวกัน ครั้นรู้จริงเองเห็นจริงเอง ความเชื่อก็ยิ่งมั่นขึ้นเป็นอจลศรัทธา

ตอนที่สุด เมื่อทรงหยั่งเห็นว่ามาณพยอมรับพระธรรมเทศนา และสมควรจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดได้ฉะนี้แล้ว จึงตรัสข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลกด้วยวิธีปฏิบัติทางใจ พร้อมด้วยอุปมาให้มาณพพิจารณาตามไป ทั้งที่เป็นปหานวิธี (การละ) ทั้งที่เป็นภาวนาวิธี (การเจริญ) มีพร้อมในขณะนั้น จนมาณพได้ความรู้จริงเห็นจริง เมื่อความรู้จริงเห็นจริงเกิดขึ้น ความรู้ไม่จริงเห็นไม่จริงก็ดับไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดก็ดับไป จึงสิ้นสงสัยในเรื่องทางไปพรหมโลก เพราะมารู้มาเห็นแจ้งชัดด้วยตนเอง ในเวลาจบพระธรรมเทศนา มาณพจึงเปล่งวาจาประกาศสรรเสริญความอัศจรรย์ของพระธรรม และแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต

ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถกลับใจมาณพ ให้คลายจากความเชื่องมงายในลัทธิเดิม ซึ่งถือมั่นมานมนานได้โดย

ง่าย และทรงน้อมใจมาณพให้เชื่อถูกทาง ทรงแสดงข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลกจนมาณพสิ้นสงสัย เพราะเห็นจริงด้วยปัญญา จนปรากฏผลแจ้งชัดแก่ตน มีความเชื่อหยั่งลงมั่นในพระองค์ ไม่คืนคลายกลับกลายเป็นอย่างอื่นอีกต่อไป นี่แลคือพระพุทธปฏิภาณ

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่มาณพ ตามที่กล่าวมานี้ต้องตามพระบาลีเป็นหลักการสอน ซึ่งได้ความรับรองแล้วว่าเป็นที่น่าสรรเสริญยิ่งนักนั้นดั่งต่อไปนี้

[๑] อภิญฺญาย โข โส ภควา ธมฺมํ เทเสติ โน อนภิญฺญาย พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ยิ่ง ไม่ใช่เพื่อไม่รู้, คือทรงสั่งสอนให้รู้ก่อนเชื่อ ในเรื่องที่จะพึงรู้พึงเห็นเองจำเพาะหน้า ไม่ใช่เรื่องในอดีตหรืออนาคตที่ยังลี้ลับ จึงทรงสามารถกลับใจมาณพให้คลายจากความเชื่อมั่นในลัทธิเดิมของตนได้ โดยไม่ยาก เลย.

[๒] สนิทานํ ธมฺมํ เทเสติ โน อนิทานํ ทรงแสดงธรรมมีเหตุ ไม่ใช่ไร้เหตุ, คือทรงแสดงเหตุที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้ ไม่ใช่เหตุที่เกินวิสัย ซึ่งตรองตามไปแล้วก็ไม่เห็น ทรงเปรียบเทียบให้เห็นจริง ทั้งที่เป็นเหตุ

๑. ๒. เอ. อํ. ๓๕๖/๕๖๕

ภายนอกและเหตุภายใน ที่ผู้ฟังเคยรู้เคยเห็นมาก่อนอย่างไร หากแต่ยังไม่ตั้งใจกำหนดพิจารณา จึงไม่เห็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายล้วนมีเหตุเนื่องถึงกัน เมื่อทราบถึงเหตุภายนอก ก็น้อมเข้ามาเทียบกับเหตุภายใน เมื่อทราบเหตุในปัจจุบันจำเพาะหน้า และปรารถนาจะทราบเหตุในอดีตอนาคต น้อมมาเทียบกันก็รู้เห็นได้เอง จึงเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงสั่งสอนให้หลงเชื่อในเรื่องที่ไม่เป็นจริง อย่างที่เรียกกันว่าหลอกให้เชื่อเลย จึงทรงสามารถน้อมใจมาณพให้เชื่อถูกทาง คือให้เกิดความเชื่อที่มีเหตุพร้อมในตัว จนรู้สึกตัวขึ้นได้เองว่า เดินทางผิดมานานแล้ว

[๓]สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสติ โน อปฺปาฏิหาริยํ ทรงแสดงธรรมเป็นอัศจรรย์ มีผลปรากฏชัดแก่ผู้ฟัง ไม่ใช่ไร้ผล. คือผู้ฟังย่อมได้รับผลตามสมควรแก่ความปฏิบัติเป็นปัจจุบันเห็นทันตา ไม่ใช่ให้หวังผลที่คิดแล้วไม่เห็น เมื่อผลในปัจจุบันปรากฏแก่ตนอย่างไร ก็เป็นปัจจัยให้ส่องสันนิษฐานถึงผลในภายหน้าได้ด้วย มาณพจึงได้รับผลเป็นอัศจรรย์ในที่จำเพาะหน้า กำจัดความสงสัยในเรื่องทางไป

---

๓. เอ. อํ. ๓๕๖/๕๖๕.

พรหมโลกได้เด็ดขาด เพราะมารู้ตามมาเห็นตามด้วยปัญญาของตนจนไม่ต้องเชื่อใครอีกแล้ว ความเชื่อนั้นก็ตั้งลงมั่นในพระพุทธเจ้าเป็นอจลศรัทธา ในกาลต่อมาไม่กี่วันก็ปรากฏว่าได้สำเร็จพระอรหัตตผล นี่แลคือที่พึ่งอย่างเกษมสูงสุด ในพระพุทธศาสนา

เนื้อธรรมในพระสูตร

การที่มาณพระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นกุศลธรรม มีชื่อตามบาลีว่า พุทธานุสสติ. การที่มาณพพากันมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค เป็นกุศลธรรม มีชื่อเป็นบาลีว่าสัปปุริส สังเสวะ จึงเป็นเหตุให้ได้ฟังพระธรรมเทศนา การฟังพระธรรมเทศนานี้เป็นกุศลธรรม มีชื่อเป็นบาลีว่า สัทธัมมัสสวนะ, การที่มาณพทำในใจถูกจนกลับใจได้ ก็เป็นกุศลธรรม มีชื่อเป็นบาลีว่า โยนิโสมนสิการ, การที่มาณพตั้งใจฟังด้วยดี กำหนดพิจารณาตามไปจนสิ้นสงสัย ก็เป็นกุศลธรรม มีชื่อเป็นบาลีว่า ธัมมานุธัมมปฏิบัตติ.

กามคุณ ๕ เป็นอกุศลธรรม, นิวรณ์ ๕ เป็นอกุศลธรรม.

พรหม คือท่านผู้มีใจไม่เกาะเกี่ยวในกามารมณ์, มีจิตไม่มีเวร, มีจิตไม่คิดเบียดเบียฬ, มีจิตไม่เศร้าหมอง,

มีจิตอยู่ในอำนาจ, (จิตที่ไม่เศร้าหมอง ในที่นี้หมายเพียงจิตเป็นสมาธิ, จิตเป็นสมาธิ เป็นจิตอยู่ในอำนาจ)

ข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลก คือ ส่วนประกอบ ได้แก่ ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, กายกรรมเป็นกุศล วจีกรรมเป็นกุศล, อาชีวะหมดจด, ศีล, อินทรียสังวร, สติสัมปชัญญะ, สันโดษ, ปหานภาวนา, สมาธิ, ส่วนเฉพาะ ๔ คือ เมตตาเจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยเมตตา ๑ กรุณาเจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยมุทิตา ๑ อุเบกขาเจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยอุเบกขา ๑ รวมความว่าการทำจิตให้เป็นสมาธิแล้วมีธรรมเครื่องอยู่ประจำจิต ๔ มีเมตตาเป็นต้น เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงพรหมโลก ถ้าจิตที่เป็นสมาธินั้นยังมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ครั้นแตกดับทำลายขันธ์แล้ว ก็เข้าไปถึงรูปพรหม ถ้ายังมีอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ครั้นแตกดับทำลายขันธ์แล้ว ก็เข้าไปถึงอรูปพรหม ครั้นละสังโยชน์ได้เด็ดขาดก็ปรินิพพานในปัจจุบันนั้นแล.

ความร่วมกันที่พึงปรารถนา ต้องอาศัยข้อปฏิบัติที่สม่ำเสมอกันเป็นเครื่องเทียบ ถ้าการปฏิบัติยังลักลั่นไม่เสมอ

กัน จะเทียบให้เสมอกันหาได้ไม่ เช่นพราหมณ์กับพรหมเป็นตัวอย่าง ถ้าการปฏิบัติเสมอกันก็เทียบเท่าเทียมกันได้สนิท เช่นภิกษุกับพรหมเป็นตัวอย่าง โดยนัยนี้ให้สำเร็จสันนิษฐานว่า การเทียบเท่าเทียมกันได้สนิทนั้น ต้องทั้ง ๒ ฝ่ายมีความประพฤติดีเสมอกัน การอยู่ร่วมกันที่ให้เกิดสุขนั้น ก็คือทั้งสองฝ่ายมีความคิดเห็นชอบร่วมกัน แม้จะน้อมไปใช้ในทางใด ๆ เพื่อประโยชน์และความสุข ก็พึงเทียบโดยนัยนี้.

อันที่จริง พรหมโลกจะมีจริงหรือไม่ ยกไว้ก่อนเมื่อผู้ใดจะเป็นสตรีบุรุษคฤหัสถ์บรรพชิตก็ตาม มีพรหมธรรมเป็นเครื่องอยู่ประจำจิต ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพรหม แม้ในปัจจุบันชาตินี้เอง และเป็นผู้มีจิตอยู่ในอำนาจ ไม่ต้องเป็นไปตามอำนาจของกามารมณ์ เมื่อปัจจุบันบัดนี้เป็นเช่นนี้ ก็ย่อมได้ความอุ่นใจในชาตินี้ถึง[๑] ๔ ประการ คือ:

๑. ถ้าพรหมโลกเบื้องหน้ามีอยู่ ผลแห่งการทำดีทำชั่วมีอยู่ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ครั้นแตกดับทำลายขันธ์ไปแล้ว จะเข้าไปถึงพรหมโลก,

---

๑. ติก. อํ. ๒๔๗/๕๐๕.

๒. ถ้าพรหมโลกเบื้องหน้าไม่มี ผลแห่งการทำดีทำชั่วก็ไม่มี ก็จะรักษาตนให้เป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความลำบาก ไม่มีทุกข์ มีแต่สุขในชาตินี้,

๓. ถ้าผู้ทำบาป และบาปเชื่อว่าเป็นอันทำ (ทำบาปเป็นบาป) เราไม่ได้คิดบาปให้แก่ใคร ๆ ไหนเลยทุกข์จะมาถูกต้องเราผู้ไม่ทำบาป,

๔. ถ้าผู้ทำบาป และบาปไม่ชื่อว่าเป็นอันทำ (ทำบาปไม่เป็นบาป) เราก็ได้พิจารณาเห็นความบริสุทธิ์ทั้ง ๒ ส่วนอยู่โดยสวัสดี.

การแสดงตนเป็นอุบาสก

การที่มาณพได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วกลับใจได้เอง ทำในใจถูก ส่งกระแสใจไปตามพระธรรมเทศนา จึงได้ความรู้เห็นปรากฏแจ้งชัดแก่จิตต์ของตนด้วยอาการ ๔ คือ: ๑. เหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ, ๒. เหมือนเปิดของที่มีสิ่งกำบังไว้, ๓. เหมือนบอกทางให้แก่คนหลง, ๔. เหมือนตามประทีปไว้ในที่มืด. อาการทั้ง ๔ นี้เป็นเครื่องประกาศว่าทั้ง ๒ มาณพรู้เห็นพระธรรมที่ปรากฏในตนแจ้งชัดเพียงไร จึงเป็นเหตุให้ตถาคตโพธิสัทธาตั้งลง

มั่นในจิตต์ จนถึงเปล่งวาจาแสดงตนเป็นอุบาสก ถึงพระพระรัตนตรัยจนตลอดชีวิต เป็นศรัทธาที่ไม่กลับกลายคืนคลาย จึงได้สำเร็จผลถึงที่สุด คือพระอรหัตตผลในปัจจุบันนั้นเอง ท่านผู้ถึงพระรัตนตรัยในครั้งพุทธกาลเป็นเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าใส่ใจของอุบาสกอุบาสิกาสาธุชนทั่วไป ผู้ปรารถนาจะพ้นทุกข์แม้ในปัจจุบันบัดนี้ เพราะมีมาณพทั้ง ๒ นั้นเป็นตัวอย่างมาแล้ว

คติของเรื่อง

ในพระสูตรนี้มีคติเตือนใจดั่งต่อไปนี้ ;

๑. การยึดถืออาจริยวาทซึ่งเป็นนานาวาทะ เป็นเหตุให้เกิดทุ่มเถียงทะเลาะกัน

๒. การเชื่อถืองมงายเป็นเหตุไร้ผลดี ไม่ใช่พุทธประสงค์เลย

๓. การระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นเหตุให้ได้ฟังธรรม

๔. การฟังธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นเหตุให้ได้ความรู้เห็นจนสิ้นสงสัย พ้นออกไปจากทุกข์ได้จริง

๕. เพียงแต่อ้อนวอนปรารถนา หาสำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์ได้ไม่ เช่นคนตาบอด และการสวดอ้อนวอนพระจันทร์พระอาทิตย์ของพราหมณ์เป็นต้นนั้น

๖. การเทียบเท่าเทียมเสมอกัน ต้องทั้ง ๒ ฝ่ายมีความประพฤติดีเสมอกัน แม้การอยู่ร่วมกัน ก็ควรถือความประพฤติดีเป็นหลัก จึงจักมีแต่สวัสดี

๗. การพ้นจากทุกข์ของมาณพทั้ง ๒ นั้น ปัจจัยสำคัญอยู่ที่ได้พระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร "[๑] ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร แม้ความเกิดเป็นธรรมดาก็พ้นจากความเกิดนั้นได้ มีความแก่เป็นธรรมดาก็พ้นจากความแก่นั้นได้ มีความตายเป็นธรรมดาก็พ้นจากความตายนั้นได้ มีความแห้งใจพิไรรำพันไม่สบายกายไม่สบายใจคับแค้นใจเป็นธรรมดา ก็พ้นจากทุกข์เหล่านั้นได้" พระพุทธเจ้าจึงทรงสามารถดับทุกข์ได้จริง เพราะฉะนั้น ในขณะที่มีทุกข์ควรนึกถึงพระพุทธเจ้าให้เหมือนมาณพทั้ง ๒ ฉะนั้น แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรม และพระธรรมให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรม เพราะฉะนั้น เมื่อนึกถึงพระธรรม ก็ให้สำเร็จเป็นการนึกถึงพระพุทธเจ้ากับทั้งพระสงฆ์พร้อมกัน จึงควรนึกถึงพระธรรมให้เหมือนมาณพทั้ง ๒ ที่เห็นผลอัศจรรย์ของพระธรรมด้วยอาการ ๔ ตามที่กล่าวมาแล้วฉะนั้นเถิด.

---

๑. สํ. ม. ๓/๗.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ดุสิตสัมพันธ์

สำนักงานใหญ่ เลขที่ 30/11-12 ถนนกรุงเทพฯ-นนทบุรี พระนคร โทร 47504

สาขาศรีย่าน 779 ติดธนาคารออมสินศรีย่าน พระนคร โทร 49581 และสาขาสะพานควาย 600/2 พหลโยธินใกล้สี่แยกสะพานควาย พระนคร

นายจรัญ จันทร์ปรุง ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. 2512